
ZADANIA BADAWCZE

W INSTYTUCIE SLAWISTYKI PAN

ZGŁOSZONE NA 2025 ROK

I. KULTUROWE DZIEDZICTWO SŁOWIAŃSZCZYZNY. BADANIA DIACHRONICZNE

Projekty realizowane w tym polu mają na celu badanie i opis duchowego dziedzictwa kulturowego narodów słowiańskich. Prowadzone są diachroniczne prace badawcze, dokumentacyjne i edytorskie, których efektem są leksykony, słowniki, atlasy, opracowania materiałowe, źródłowe i bibliograficzne, monografie autorskie i zbiorowe o fundamentalnym znaczeniu dla humanistyki. Wykonywane są unikatowe projekty z zakresu leksykografii, w tym „Słownik prasłowiański”. Powstają wielotomowe edycje tekstów źródłowych z zakresu historii i literatur słowiańskich. Prowadzone są interdyscyplinarne slawistyczne badania diachroniczne z zakresu historii języków słowiańskich, onomastyki, dialektologii historycznej, leksyki i języka pisarzy. Ponadto prowadzone są rusycystyczne i ukrajinistyczne badania literaturoznawcze i kulturoznawcze (literatura, sztuka, teatrologia, antropologia kultury).

1. SLAWISTYCZNE I POLONISTYCZNO-LATYNISTYCZNE BADANIA HISTORYCZNO-JĘZYKOWE

W ramach tematu prowadzone są oryginalne badania nad terminologią polską i słowiańską w perspektywie historycznej i językowej. Analizie podlegają zarówno teksty literackie i szeroko pojęta twórczość słowna, prowadzone są prace w oparciu o źródła historyczne, słowniki i leksykony, jak i dyskutowane są zebrane w trakcie badań terenowych materiały prezentujące uzusy językowe. Omawiane są specyficzne formy języka i jego zastosowania, relacje i wpływy terminologii i słownictwa niesłowiańskiego na język polski i inne języki słowiańskie. Poszukiwane są stałe cechy językowe oraz ich

zmienne. Analiza dokonywana jest z uwzględnieniem szerokiego tła przemian historycznych, społecznych i kulturowych danego obszaru. Prowadzone prace odnoszą się także do zjawisk fonetycznych i onomastyki. Celem tematu jest zbadanie zjawisk historyczno-językowych zachodzących w obszarze Słowiańszczyzny oraz relacji językowych na styku polsko-łacińskim.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. ***Krótkie historie polskich leksemów***, dr hab. Lucyna Agnieszka Jankowiak, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2029

Celem zadania badawczego jest cykl artykułów. Każdy z nich będzie dotyczył – wybranego z różnych pól tematycznych – wyrazu z języka polskiego. Przedmiotem opisu staną się przede wszystkim leksemy dotąd w literaturze przedmiotu nieopisane (np. rozdroże). Ponadto scharakteryzowane zostaną wyrazy, których historię w języku polskim już przedstawiano, ale – dzięki nowym źródłom – można ją uzupełnić (np. wartość). Oddzielną grupą charakteryzowanych wyrazów, będą takie, które w czasie funkcjonowania w polszczyźnie ulegały procesom terminologizacji i determinologizacji (np. konował).

2. ***Studia z terminologii i leksykografii terminologicznej***, dr hab. Lucyna Agnieszka Jankowiak, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2029

Celem zadania badawczego jest cykl artykułów dotyczących słowników specjalistycznych (przekładowych i jednojęzycznych) z różnych dziedzin wiedzy i nauki (np. medycyny, techniki), uwzględniających polską terminologię. Scharakteryzowane zostaną okoliczności powstania tych leksykonów (np. w związku z rozwojem wiedzy z danego działu nauki czy z procesem porządkowania polskiej terminologii) oraz ich zawartość (analiza językowa polskich terminów).

3. ***Repozytorium nazw własnych w średniowiecznych księgach sądowych***, dr hab. Maria Trawińska, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest opracowanie repozytorium nazw własnych występujących w najstarszych wielkopolskich księgach sądowych z XIV i XV wieku, które zawierają niezwykle cenny i obszerny materiał, w każdej księdze występuje około 12000 zapisów nazw. Stanowi on ważne uzupełnienie podstawy materiałowej dotychczasowych badań onomastycznych. Ze względu na swoją różnorodność i obfitość daje podstawy do przeprowadzenia wielokierunkowych badań, jak na przykład: rozmaitość mian odnoszących się do jednej osoby i wiążący się z tym sposób identyfikacji, przechodzenie nazw pospolitych do grypy nazw własnych, proces kształtowania się dwuelementowego systemu nazywania, a także dwujęzyczność w zapisywaniu nazw. Jest cennym źródłem do szeroko zakrojonych prac nad prozopografią całych grup społecznych. Pozwala także prowadzić badania nad grafią, fonetyką, słowotwórstwem i fleksją nazw własnych.

Nowatorstwo zadania badawczego polega na przygotowaniu repozytorium, które będzie zawierało wszystkie nazwy od pojedynczych imion aż po bardzo rozbudowane deskrypcje, zapisane po łacinie i po polsku. Ze względu na użyteczność opracowania wyrazy hasłowe będą podane w wersji współczesnej, a w obrębie poszczególnych haseł będą cytowane wszystkie odmianki graficzne. Na podstawie danych zawartych w repozytorium będzie można wygenerować różne kwerendy wyszukujące według, na przykład według słowa kluczowego, którym może być każdy wyraz w wersji współczesnej lub dowolnej odmianie graficznej.

4. *Leksyka pochodzenia prasłowiańskiego dotycząca obrzędów rytualnych – diachroniczne studium porównawcze*, dr hab. Mariola Jakubowicz, prof. IS PAN,
dr Szymon Pogwizd

Termin realizacji: 2025

W zadaniu badawczym skupimy się na diachronicznych badaniach porównawczych wybranego pola semantycznego leksyki pochodzenia prasłowiańskiego. Celem zadania jest przeanalizowanie pod kątem rozwoju semantycznego leksyki, która dotyczy kultury duchowej dawnych Słowian, znajdującej odbicie w rytualnych obrzędach, które mają związek z obiektami kultury materialnej. Przedmiotem badań będzie leksyka dotycząca nazw świąt, nazw potraw o charakterze obrzędowym itp. W ramach jej badania zwrócimy uwagę na rozwój w poszczególnych językach kontynuantów wybranych leksemów

prasłowiańskich, który obrazuje ścisłe związki między duchową i materialną stroną obrzędów ludowych.

Proponowany temat wpisuje się w ogólne zadanie badawcze „Kulturowe dziedzictwo Słowiańszczyzny. Badania diachroniczne”. Jest oparty na uprzednio realizowanym przez zespół prof. Mariola Jakubowicz i dr Szymon Pogwizd temacie „Stworzenie gramatycznej i semantycznej bazy wyrazów prasłowiańskich”.

Efekt: cykl artykułów publikowanych w wydawnictwach o profilu etymologicznym i etnolingwistycznym, np. w czasopiśmie „Etnolingwistyka”, serii „Studia Etymologica Brunensia” i in.

5. *Słowiańska leksyka metatekstowa: pochodzenie, rozwój, semantyczne i syntaktyczne cechy. Słowiańskie procesy gramatyzacji i leksykalizacji w perspektywie historyczno-porównawczej*, prof. dr hab. Piotr Sobotka.

Współpraca: prof. Zofia Zaron, dr Magdalena Żabowska, dr hab. Agnieszka Słoboda, Kacper Kardas, prof. dr Anna Kisiel (KU Leuven w Belgii)

Termin realizacji: 2025 (zakończenie etapu); temat wieloletni

Projekt dotyczy badania etymologii, rozwoju, cech semantyczno-składniowych słowiańskich wyrażen z metatekstowego planu wypowiedzi. Tak wyznaczony zbiór jednostek tworzą heterogeniczne klasy części mowy: spójniki, partykuły, operatory metapredykatywne. Będą tu także należeć niektóre przymyki, pewne nieodmienne zaimki, formy czasowników itp. Badaniami objęte są również przysłówki ze względu na ich zdolność nasycania się nowymi treściami i przechodzenia do metatekstowego poziomu wyrażania. Projekt ma na celu odtworzenie zarówno formy, jak i pierwotnego znaczenia analizowanych słów oraz przebadanie formalno-semantycznych relacji, łączących badaną jednostkę z inną, poprzedzającą ją historycznie i z której badana jednostka się wywodzi. Metoda historyczno-porównawcza dostarcza podstawowych procedur badania etymologii słów, jednak w badanym obszarze wymagane jest odwołanie się do rekonstrukcji wewnętrznej i procesów gramatyzacyjnych. Gramatyzacja bowiem jest procesem, który należy brać pod uwagę przy opisie etymologii wyrażen funkcyjnych, których podzbiór tworzą wyrazy metatekstowe. Służy ona również wyjaśnianiu możliwych zmian kategorii gramatycznych słów i interpretacji dyskursu, w którym występują jednostki zgramatyzowane. Interpretacja zatem mechanizmów

gramatyzacji może stanowić przesłankę służącą formułowaniu hipotez dotyczących etymologii i rozwoju niektórych słów, zwłaszcza leksyki metatekstowej.

Głównym celem projektu jest propozycja opisu historyczno-porównawczego słowiańskiej leksyki metatekstowej. Natomiast wśród celów szczegółowych można m.in. wskazać:

- opis mechanizmów metatekstualizacji i tendencji gramatyzacyjnych w językach słowiańskich;
- sformułowanie hipotezy dotyczącej semantycznego statusu jednostek zgramatyzowanych (por. zachowanie części funkcji vs utrata znaczenia i funkcji prymarnej);
- badanie słowiańskich procesów adverbializacji i zmian funkcjonalnych w klasie przysłówków;
- określenie obszaru przejściowego w badanej leksyce i synteza dynamiczna takich grup, jak: zaimki–spójniki, zaimki–partykuły, przysłówki–operatory metapredykatywne, spójniki–partykuły, partykuły spajające itd.;
- opis etymologii i rozwoju wybranych jednostek słowiańskich, szczególnie tworzących określone pola (wyrażenia epistemiczne, komentarze mówienia itd.);
- wzajemne wpływy w badanej leksyce, zapożyczenia, oddziaływanie dialektów słowiańskich na inne.

Projekt ma charakter innowacyjny ze względu na skalę badań, połączenie nowych i ugruntowanych już metod badawczych, tak w zakresie analizy, jak i syntezy (rekonstrukcja). Stanowi on również próbę praktycznego zastosowania postulatu Baudouina de Courtenay stawiania hipotez na temat właściwości leksyki historycznej na podstawie tendencji żywych we współczesnym języku. Badanie dynamiki języka i jego dawnych stanów w prezentowanym projekcie poprzedza badanie języków żywych.

6. *Wielkopolskie księgi ziemskie od 1386 do 1400 roku*, dr Wojciech Jasiński

Termin realizacji: 2027

Celem zadania jest zbadanie metodami nauk historycznych i z pomocą analizy filologicznej zapisów ksiąg ziemskich wielkopolskich z Poznania, Pyzdr, Kościana, Kalisza, Gniezna i Konina od 1386 do 1400 roku. Księgi ziemskie z tego czasu zawierają wiele cennych informacji dotyczących społeczeństwa w tym: ówczesnego języka polskiego, sądownictwa, gospodarki, kultury, polityki, posiadania i obrotu nieruchomościami. Choć

najstarsze zachowane księgi ziemskie wielkopolskie zostały niemal wszystkie wydane drukiem i wzbudzały naukowe zainteresowanie zarówno wśród historyków języka polskiego jak i historyków to nadal ich zapiski kryją przed nami liczne tajemnice dotyczące szeroko pojętego obrazu społeczeństwa, sądownictwa, kancelarii ziemskiej, polszczyzny końca XIV wieku w Wielkopolsce i samego funkcjonowania tychże ksiąg.

Nowatorstwo tego zadania badawczego polega na przeprowadzaniu analizy opartej o nauki historyczne i badanie filologiczne bardzo szerokiego horyzontu przestrzenno-czasowego analizowanych zapisek ksiąg ziemskich wielkopolskich do 1400 roku. Dzięki tak szerokiej perspektywie będzie można zbudować obraz: sądownictwa ziemskiego, społeczeństwa, gospodarki, kultury, funkcjonowania języków polskiego i łacińskiego w Wielkopolsce schyłku XIV wieku. Pozwoli to przybliżyć, wyostrzyć i wypełnić jeszcze bardziej obraz historii społeczeństwa i języka staropolskiego. Efektami tego zadania badawczego będą między innymi: monografia naukowa lub cykl artykułów, wyjazdy naukowe, kwerendy, udział w konferencjach. Wykonanie tego zadania badawczego w postaci monografii lub cyklu artykułów stanie się podstawą planowanej habilitacji.

7. *Latynograficzne teksty wschodniosłowiańskie Wielkiego Księstwa Litewskiego i Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, prof. dr hab. Alena Rudenka

Termin realizacji: 2025

W tekstach Wielkiego Księstwa Litewskiego reprezentowane są takie języki słowiańskie jak ruski („prosta mowa”) w wersji białoruskiej i ukraińskiej, cerkiewno-słowiański i polski. To znaczy, że słowiańskie pismo VKL składało się z elementów wschodniosłowiańskich, południowosłowiańskich i zachodniosłowiańskich. Teksty pisano różnymi alfabetami: cyrylicą, łaciną, pismem arabskim. Najmniej zbadane są teksty wschodniosłowiańskie pisane po łacinie. Pojawiają się od połowy XIV wieku i należą do różnych gatunków, chociaż są najbardziej reprezentowane w umiejętnościach biznesowych. Ze względu na język teksty takie można zakwalifikować jako hybrydowe i należy je badać oddzielnie, szczegółowo przypisując każdy z prezentowanych komponentów językowych.

Wykonawczynie i wykonawcy tematu:

prof. dr hab. Alena Rudenka

prof. dr hab. Piotr Sobotka

dr hab. Mariola Jakubowicz, prof. IS PAN

dr hab. Lucyna Agnieszka Jankowiak, prof. IS PAN

dr hab. Maria Trawińska, prof. IS PAN

dr Wojciech Jasiński

dr Szymon Pogwizd

Współpraca: prof. Zofia Zaron, dr Magdalena Żabowska, dr hab. Agnieszka Słoboda, Kacper Kardas, prof. dr Anna Kisiel (KU Leuven w Belgii)

2. EDYCJE TEKSTÓW ŹRÓDŁOWYCH Z ZAKRESU HISTORII SŁOWIAN, W TYM RELACJE POLSKO-WĘGIERSKIE

W ramach tematu prowadzone są prace archiwalne i źródłoznawcze odnoszące się do historii krajów i ludów słowiańskich oraz zabytków literatury słowiańskiej. Zebrane źródła są poddawane analizie, a następnie wydawane i upowszechniane czytelnikom polsko- i niepolskojęzycznym, dzięki czemu historia i twórczość słowiańska udostępniana jest poza słowiańskim obszarem kulturowym. Do edycji przygotowywane są zarówno pisma stare, jak i dwudziestowieczne. Celem tematu jest wzbogacenie wiedzy dotyczącej zjawisk z zakresu historii Słowian oraz edycja unikatowych źródeł z tego obszaru.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. *Węgry w opinii Polaków we wczesnym średniowieczu (do 1320 r.)*, prof. dr hab. Ryszard Grzesik. Współpraca: dr hab. Anna Kotłowska, prof. UAM, mgr Barbara Grunwald-Hajdasz

Celem tematu jest przedstawienie wiedzy, jaką średniowieczne polskie elity intelektualne miały na temat Węgier. Teksty źródłowe w powiązaniu z komentarzami staną się przyczynkiem do dziejów stosunków polsko-węgierskich w średniowieczu. Dodatkową korzyścią badań będzie przegląd i ewentualna rewizja istniejących polskich tłumaczeń łacińskich tekstów źródłowych. Przewidywanym efektem pracy będzie monografia zawierająca teksty źródłowe (oryginał z tłumaczeniem) opatrzone komentarzami rzeczowymi i poprzedzone wstępami filologicznymi. Całość poprzedzi wstęp ilustrujący stosunki polsko-węgierskie w omawianej epoce.

2. ***Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian. Seria grecka***, prof. dr hab.

Ryszard Grzesik. Współpraca: dr hab. Anna Kotłowska, prof. UAM

Celem zadania badawczego jest przygotowanie pierwszego tomu serii greckiej „Testimoniów najdawniejszych dziejów Słowian”, obejmującego starożytne źródła greckie wraz z obszernym i wyczerpującym komentarzem filologiczno-historycznym.

Nowatorstwo zadania badawczego polega na wyczerpującej analizie z zakresu geografii historycznej Europy Środkowej i Wschodniej pierwszej połowy I tysiąclecia p.n.e.

3. ***Testimonia najdawniejszych dziejów Słowian, Seria łacińska, t. 3:***

Średniowiecze, z. 1: Źródła węgierskie. Suplement, prof. dr hab. Ryszard Grzesik,

dr Adrien Quéret-Podesta, dr Wojciech Mądry. Współpraca: mgr Barbara Grunwald-Hajdasz, dr hab. Anna Kotłowska, prof. UAM

W ramach grantu NPRH nr 11H 16 0195 84 zespół w składzie: prof. dr hab. Ryszard Grzesik, dr hab. Anna Kotłowska, prof. UAM, dr Adrien Quéret-Podesta, dr Wojciech Mądry i mgr Barbara Grunwald-Hajdasz przygotował i opracował bogaty materiał dotyczący stosunków słowiańsko-węgierskich oraz węgierskiej tradycji historycznej. Ze względu na ograniczenia techniczne i czasowe zdecydowano się wydać w monografii grantowej tylko część przygotowanych ekscerptów – pochodzące ze źródeł narracyjnych (kroniki, rocznik, hagiografia oraz tłumaczenie najstarszego ciągłego tekstu węgierskiego pochodzącego z przełomu XII i XIII w. – Mowy pogrzebowej). Zespół zdecydował, że pozostała część materiału powinna zostać wydana w osobnej monografii, lecz bez presji czasowej wiążącej się z realizacją zobowiązań grantowych. Do Suplementu trafi 10 oryginalnych dokumentów, 3 falsyfikaty, źródło epigraficzne, źródło liturgiczne, źródła finansowe i numizmatyczne oraz źródło pisane w innym języku (greckim).

Struktura tomu będzie identyczna, jak monografii grantowej. Każde z zamieszczonych źródeł poprzedzać będzie jego charakterystyka. Tekstowi łacińskiemu towarzyszyć będzie polski przekład, zaś komentarze historyczne zamieszczone będą zarówno w przypisach, jak i w końcowym leksykonie. W przypadku powtarzania się pojęć już omówionych ograniczymy się do odesłania do wyjaśnienia z monografii grantowej, chyba, że możliwe będą uzupełnienia. Stworzone też zostaną nowe mapy ilustrujące np. geografie posiadłości klasztornych, o których mowa w dokumentach.

Obecnie gotowe są wszystkie ekscerpty oraz część komentarzy i jedno tłumaczenie.

4. ***Rola wczesnośredniowiecznych utworów kronikarsko-rocznikarskich z terenu Cesarstwa w kształtowaniu środkowoeuropejskiego dziejopisarstwa w wiekach średnich***, dr Adrien Quéret-Podesta

Termin realizacji: 2028

Utwory kronikarsko-rocznikarskie powstałe na ziemiach dzisiejszych Niemiec w czasie panowania dynastii karolińskiej (751–911), ottońskiej (919–1024) oraz w mniejszej mierze salickiej (1024–1125) mają wielkie znaczenie dla kształtowania środkowoeuropejskiego dziejopisarstwa w wiekach średnich, szczególnie do połowy XII wieku. Należy bowiem zauważyć, że najdawniejsze czeskie kroniki oraz roczniki zawierają wiele zapisków pochodzących z terenu Cesarstwa; obecność « niemieckich » zapisków annalistycznych można również dostrzec w polskich rocznikach średniowiecznych, co pokazuje, że archetypy produkcji rocznikarskiej tych dwóch krajów też musiały zawierać znaczącą liczbę tych zapisków. Często przypuszcza się, że pierwsze czeskie oraz polskie zapiski rocznikarskie wpisano do już gotowych annałów pochodzących z terenu Rzeszy.

Nie ma natomiast śladu używania « niemieckich » zapisków annalistycznych, w zresztą ilościowo bardzo skromnej węgierskiej produkcji rocznikarskiej, ale w węgierskich kronikach można zauważyć liczne zapożyczenia z utworów kronikarsko-rocznikarskich powstałych na ziemiach dzisiejszych Niemiec, przede wszystkim z roczników należących do tzw. « herfeldskiej grupy annalisticznej », ale również z Kroniki Reginona z Prüm oraz z kontynuacji tego dzieła. Wpływ Kroniki Reginona i jej kontynuacji jest również bardzo widoczny w najstarszym czeskim zachowanym zabytku dziejopisar skim, tj. w Kronice Czechów Kosmasa z Pragi.

Aby lepiej określić rolę, którą wczesnośredniowieczne utwory kronikarsko-rocznikarskie z terenu Cesarstwa odegrały w kształtowaniu środkowoeuropejskiego dziejopisarstwa w wiekach średnich, należy najpierw postarać się dokładnie ustalić, które « niemieckie » źródła kronikarsko-rocznikarskie przechowały się w najstarszych zabytkach dziejopisar skich Europy Środkowej. Przy okazji będzie również porównywana częstość używania danych « niemieckich » utworów kronikarsko-rocznikarskich (czyli porównanie, które pojawiają się często, a które rzadko); należy również zastanowić się nad powodem istnienia ewentualnych różnic w « popularności » (czyli częstości wykorzystywania) tych źródeł, ale również nad ich miejscem wśród wszystkich źródeł środkowoeuropejskich zabytków dziejopisar skich. Innym ważnym pytaniem będzie

ustalenie okoliczności pojawienia się wczesnośredniowiecznych dzieł kronikarsko-rocznikarskich z terenu Cesarstwa w Europie Środkowej: o ile się to uda, zostanie bowiem podjęta próba rekonstrukcji transferu tych dzieł do tego regionu. W końcu projekt badawczy ma na celu zbadanie konkretnego użycia « niemieckich » utworów kronikarsko-rocznikarskich w najstarszych środkowoeuropejskich zabytkach dziejopisarskich, aby ustalić istnienie ewentualnych analogii lub modeli w ich korzystaniu.

Zadanie badawcze ma również stanowić rozprawę habilitacyjną.

Wykonawcy tematu:

prof. dr hab. Ryszard Grzesik

dr Wojciech Mądry

dr Adrien Quéret-Podesta

Współpraca: dr hab. Anna Kotłowska, prof. UAM, mgr Barbara Grunwald-Hajdasz

3. RUSYCYSTYCZNE I UKRAINISTYCZNE BADANIA LITERATUROZNAWCZE I KULTUROZNAWCZE

W ramach tematu prowadzone są interdyscyplinarne – zarówno literaturoznawcze, jak i odnoszące się do historii sztuki, antropologii i kulturoznawstwa – badania literatury i twórczości artystycznej rosyjskiej i ukraińskiej. Badania mają na celu analizę zjawisk kulturowych w obrębie kultury rosyjskiej i ukraińskiej w perspektywie synchronicznej i diachronicznej. Podejmowane badania przyjmują zróżnicowaną metodologicznie perspektywę badawczą i odnoszą się do różnych zjawisk kulturowych (moda, wpływ innych kultur, urbanistyka) i gatunków literackich (powieść, dramat, twórczość słowna, tłumaczenia). Celem tematu jest zbadanie i analiza zjawisk kulturowych i literackich w obrębie kultury ukraińskiej i rosyjskiej.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. *Teatr rosyjski od lat 90. XX wieku – do roku 2022. Próba monografii*, dr hab. Katarzyna Osińska, prof. IS PAN
Termin realizacji: 2025

Podjęcie zadania badawczego służyć ma napisaniu monografii na temat zmian, jakie dokonywały się w teatrze rosyjskim w ciągu minionych trzydziestu lat. Punktem wyjścia do dalszych badań będzie konieczność odpowiedzenia na pytanie: jak pisać dziś monografię o teatrze? Próby ujęcia tematu również w przeszłości wiązały się z ograniczeniami narzuconymi przez wybór problematyki i metodologii. Jednak obserwowanie teatru rosyjskiego przed 1990 rokiem i po nim, pozwala stwierdzić, że w tym czasie rozpoczął się okres intensywnych przewartościowań. Zaczęły znikać punkty oparcia, na których można było budować względnie spójne ujęcia tematu. Punkty te stanowiły pochodną hierarchicznego uporządkowania rzeczywistości artystycznej, kiedy decydująca rola przypisywana była wybitnym dziełom, bądź ich twórcom, zwłaszcza reżyserom. Tymczasem zmiany zachodzące w rosyjskim teatrze polegały między innymi na stopniowym odchodzeniu od dawnych hierarchii i przechodzeniu ku strukturom równoległym. Sprzyjały temu przewartościowania, jakie dokonywały się (nie tylko w Rosji) w odniesieniu do takich kwestii, jak status dzieła czy pozycja autora. A także nowe zjawiska specyficzne dla rosyjskiej sytuacji społeczno-kulturowej, jak decentralizacja (już nie tylko Moskwa i Petersburg); jak wkroczenie na sceny młodej generacji artystów, którzy zmienili wyobrażenia na temat teatru jako instytucji oraz zespołu teatralnego; jak większe niż dotąd rozmycie granic między poszczególnymi dziedzinami sztuki. Poza tym uwaga krytyki w coraz większym stopniu koncentrowała się na zjawiskach dawniej określanych jako marginalne. Zmiany te wymagają wypracowania nowego podejścia i nowych metodologii, które – w założeniu – pomogą uporządkować, usystematyzować materiał. Jednocześnie nie jest celem zadania badawczego ułożenie z bazy faktograficznej spójnej całości; chodzi raczej o stworzenie monografii otwartej: uchwycenie procesów, zachodzących w teatrze rosyjskim przed 2022 rokiem; po tej dacie z powodu działań wojennych w Ukrainie sytuacja uległa radykalnej zmianie.

Badania obejmą zarówno przemiany, dokonujące się w samym teatrze, jak i kontekst tych przemian: czynniki, które mogły mieć wpływ na powstanie nowych zjawisk w tym okresie. Uwaga zostanie skierowana na obszary teatru umownie nazywane „nowym teatrem rosyjskim”, czyli na zjawiska, powstające w opozycji do teatru przedstawień, w którym spektakl traktowany był jako zintegrowana całość, wytwarzająca sensy z woli reżysera. Zatem, najogólniej rzecz ujmując, w centrum zainteresowania znajdzie się teatr, który można opisać przy użyciu teoretycznych kategorii teatru postdramatycznego, rezygnującego z hierarchicznego uporządkowania

poszczególnych elementów przedstawienia i postrzegającego widza jako współuczestnika procesu. Perspektywa badawcza, jaką stała się performatyka otworzyła nowe możliwości: podejście performatywne umożliwia spojrzenie na teatr w powiązaniu z życiem – indywidualnym i zbiorowym, a zatem sprzyja opisaniu dynamiki zmian, jakie dokonywały się nie tylko w teatrze, ale i w innych obszarach życia artystycznego i społecznego w Rosji w badanym okresie.

Efekt: artykuły i monografia

2. *Etnografia białoruskich środowisk twórczych: sztuki wizualne oraz teatr*, dr Katarzyna Roman-Rawska

Termin realizacji: 2026

Po wydarzeniach białoruskiej rewolucji społecznej w 2020 roku, stłumionej przez autorytarne prorosyjskie władze, kiedy na ulicach miast w całym kraju ludzie protestowali przeciwko fałszerstwom wyborczym, Białorusini zmuszeni byli do masowej migracji poza granice kraju. Duża część z nich zadomowiła się w Polsce, wytwarzając tu zręby społeczeństwa obywatelskiego, opartego o wartości solidarności i pomocy wzajemnej, a także oddolnie tworząc alternatywne wobec oficjalnych i reżimowych instytucje białoruskie na emigracji. Dziś obserwujemy, jak na różne sposoby wytwarzają oni nową tożsamościową opowieść o sobie, jako o społeczeństwie, które stawiało opór imperialnej Rosji oraz zależnej od niej, a przez to niesuwerennej władzy Białorusi. Dzieje się to nie tylko w debatach intelektualnych, naukowych oraz politycznych, ale także w praktykach twórczych. W ramach zadania badawczego przyjrzę się w jaki sposób działają białoruskie środowiska twórcze, a więc czy i jak udaje im się funkcjonować w ramach polskiego pola sztuki i organizować własne spektakle, wystawy, performanse, czytania itd. oraz wokół jakich tematów ich działania artystyczne są skoncentrowane. Skupię się na sztukach wizualnych oraz teatrze. Zadam m.in. pytanie, na ile ich działania skierowane są na zewnątrz, a więc także do polskojęzycznej publiczności, a na ile do wewnątrz białorusko- lub rosyjskojęzycznej diaspory w Polsce. Interesować mnie będą działania kolektywów i indywidualnych artystów/ek niezależnych oraz tych, którzy wytwarzają pole sztuki białoruskiej „na uchodźstwie”, organizując alternatywne wobec państwowych instytucje, nagrody, festiwale i zrzeszenia poza granicami kraju.

3. **Koncepcja „misji cywilizacyjnej” jako transferu kulturowego w Europie Środkowo-Wschodniej, 1815–1919**, dr Elżbieta Kwiecińska

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest publikacja anglojęzycznej monografii opartej o pracę doktorską obronioną na European University Institute pt. „A civilizing relay. The concept of the civilizing mission as a cultural transfer in East-Central Europe, 1815–1919” oraz polskojęzycznego hasła „misja cywilizacyjna” w słowniku pojęć społeczno-politycznych XIX wieku w Polsce i Ukrainy w ramach projektu Centrum Mieroszewskiego. Publikacje dotyczą transferu z zachodu na wschód kolonialnej koncepcji „misji cywilizacyjnej” jako idei orientalizującej i uzasadniającej hegemonię polityczną, a także strategii jej krytyki i oporu w kontekście niemieckim, polskim, ukraińskim i rosyjskim. Poprzez historię koncepcji „misji cywilizacyjnej” ukazane zostaną źródła myśli kolonialnej i krytyki postkolonialnej w Europie Środkowo-Wschodniej.

4. **Polska szafa w ukraińskiej chacie. Mikrohistorie rodzinne Wołynia**, dr Elżbieta Kwiecińska. Współpraca: dr Petro Dolhanovy (Ukraiński Katolicki Uniwersytet, Lwów, Ukraina)

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego są polskojęzyczne publikacje dotyczące mikrohistorii rodzinnych polskiej historyczki Elżbiety Kwiecińskiej oraz ukraińskiego historyka Petro Dolhanova, którzy przypadkowo odkryli, że ich rodziny pochodzą z jednej maleńkiej wsi na Wołyniu, Zielonego Dębu (ukr. Zelenyj Dub). Punktem wyjścia jest historia opowiedziana im przez krewnych z obu stron o prababci dr Dolhanova, Chrystii, która ratowała polskich sąsiadów, krewnych dr Kwiecińskiej podczas Rzezi Wołyńskiej 1943 roku. Splecione polsko-ukraińskie mikrohistorie opisane są na podstawie archiwów rodzinnych obojga historyków oraz skonfrontowane z literaturą naukową, dokumentami archiwalnymi i innymi źródłami historycznymi. Oprócz przywołania wspomnień babć i innych starszych krewnych, historycy dzielą się refleksją o związkach pamięci rodzinnej o II wojnie światowej ze współczesnymi postawami wobec wojny Rosji przeciwko Ukrainie. Całość dopełnia opis wspólnej podróży do Zielonego Dębu na zbiorowy grób przodków dr Kwiecińskiej i śladem nieistniejących polskich wsi na Wołyniu.

Całość została opublikowana w styczniu 2025 roku po ukraińsku w dwóch częściach w czasopiśmie „Ukraina Moderna” w dziale „Przezwyciężyć przeszłość” (ukr.

Podolannia mynuloho), którego redaktorem jest dr Dolhanov. Część pierwsza znajduje się pod następującym linkiem: <https://uamoderna.com/backward/polska-shafa-v-ukrayinskij-hati-znajdena-na-mazurah-ukrayinsko-polski-rodynni-istoriyi-na-tli-volyni/>; część druga: <https://uamoderna.com/backward/polska-shafa-v-ukrayinskij-hati-znajdena-na-mazurah-ukrayinsko-polski-rodynni-istoriyi-na-tli-volyni-chastyna-2/>. Planowana jest polskojęzyczna skrócona wersja popularnonaukowa oraz publikacja książkowa.

Wykonawczynie tematu:

dr hab. Katarzyna Osińska, prof. IS PAN

dr Elżbieta Kwiecińska

dr Katarzyna Roman-Rawska

Współpraca: dr Petro Dolhanovy (Ukraiński Katolicki Uniwersytet, Lwów, Ukraina)

II. TOŻSAMOŚCI NARODOWE I REGIONALNE SŁOWIAN (MITY, IDEE, PAMIĘĆ ZBIOROWA)

Badania w tym polu są skoncentrowane na problematyce narodowościowej ze szczególnym uwzględnieniem pamięci zbiorowej, idei, mitów i mitologemiki, symboliki oraz zagadnień językowych. Badania teoretyczne dotyczą tożsamości narodów słowiańskich (także polskiego) w kontekście integracji europejskiej i globalizacji. Prowadzone są teoretyczne studia narodowościowe nad relacjami Polski i Europy w ujęciu diachronicznym oraz badania nad etnicznością na terenie Słowiańszczyzny. Przedmiotem badań jest też antropologiczna interpretacja kultury współczesnej. Odrębnym podpołem są badania nad pamięcią społeczną (*memory studies*), w tym unikatowe badania nad białoruską pamięcią historyczną. Prowadzone są także kulturoznawcze studia nad tożsamością kulturową na Bałkanach.

1. BAŁKANISTYCZNE BADANIA NARODOWOŚCIOWE – MITY I IDEE

Temat odnosi się do mitów funkcjonujących na obszarze Słowiańszczyzny oraz idei formatujących narody i etnosy słowiańskie na przestrzeni wieków po dzień dzisiejszy. Analizowane są trajektorie krążenia idei w świecie słowiańskim i pomiędzy Słowianami i innymi narodami oraz ich przekazu. Badaczki przyglądają się duchowości i religijności Słowian oraz legendom i tradycjom ich kształtującym. Prowadzone są interdyscyplinarne

badania w obrębie historii idei i historii kultury, antropologii, kulturoznawstwa i literaturoznawstwa. Prace badawcze dotyczą idei, twórczości artystycznej, praktyk performatywnych i wizualnych. Badania odnoszą się do konkretnych kultur, jak i prowadzone są analizy komparatystyczne. Celem tematu jest pogłębienie wiedzy dotyczącej procesów kulturowych i narodowościowych na Bałkanach.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. ***Modernizacja versus archaiczny mit we współczesnej kulturze bułgarskiej.***

„Kamień potknięcia”, dr hab. Grażyna Szwat-Gyłybowa, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest opracowanie cyklu artykułów na temat strategii radzenia sobie najnowszej kultury bułgarskiej ze zjawiskami społecznymi towarzyszącymi kryzysowi oświeceniowego projektu modernizacji. Przedmiotem uwagi będą różnorodne teksty kultury, z przewagą tych tekstów literackich, które w opisanym wyżej kontekście na nowo funkcjonalizują archaiczne mity obszaru śródziemnomorskiego.

Nowatorstwo zadania badawczego polegać będzie na dążeniu do uchwycenia bezsilności udokumentowanych w tekstach imaginariów wobec spustoszenia kulturowego współczesności, a w ślad za tym bezsilności wobec tego, co już chce, ale jeszcze „nie może” być pomyślane (J. Lear).

2. ***Strach społecznie konstruowany. Dystopia w kulturze (nie)zachodniej – przypadek chorwacki (XX wiek)***, dr Anna Boguska

Termin realizacji: 2025

Zasadniczym celem badania jest stworzenie katalogu chorwackich lęków XX wieku w oparciu o świadectwa powiązane z historią mentalną społeczeństwa (piśmiennictwo o charakterze publicystycznym i naukowym, literaturę piękną, film i inne sztuki wizualne) oraz jego opis przy wykorzystaniu m.in. narzędzi interpretacyjnych typowych dla badań nad dystopiami literackimi (zaplecze ideowe, gotowy repertuar tematów czy wręcz schematów fabularnych itp.). Katalog ten odnosiłby się zarówno do wydarzeń historyczno-politycznych, tj. relacji państwo/władza – społeczeństwo czy traum wojennych, jak i lęku społecznego wynikającego z uczestnictwa we wspólnej kulturowej

przestrzeni europejskiej (antyświeceniowy lęk związany z racjonalizacją, technicyzacją i postęmem czy Baumanowski lęk nowoczesny i ponowoczesny). Nowatorstwo zadania badawczego polega na podjęciu tematu dystopii z perspektywy psychologiczno-antropologicznej, a więc w kontekście dotąd nierozpatrywanym ani w Polsce, ani na świecie. Efektem proponowanego projektu będzie poszerzenie katalogu tematów, które uznaje się za modelowe w odniesieniu do dwudziestowiecznych narracji dystopijnych oraz próba wskazania/odnalezienia/zdefiniowania innego niż oświeceniowy paradygmatu kulturowego jako punktu odniesienia dla (po)nowoczesnego myślenia utopijnego/dystopijnego. Projekt będzie też bogatym studium poświęconym kategorii strachu nie tylko w kulturze chorwackiej, ale docelowo (w połączeniu ze studium nad Włochami i Portugalią) – europejskiej. Efektem zadania będzie monografia (książka habilitacyjna) poświęcona mentalnej historii strachu na przykładzie wybranych społeczeństw.

3. ***Wizualne transgresje: konceptualizacje, estetyki i afekty***, dr Ewa Wróblewska-Trochimiuk

Termin realizacji: 2026

Celem zadania badawczego jest teoretyczna konceptualizacja „pornografii wizualnej” jako kategorii estetycznej i afektywnej, odnoszącej się do obrazów o wysokim ładunku emocjonalnym, transgresyjnym lub immersyjnym, które intensyfikują percepcję odbiorcy. Badanie wychodzi poza tradycyjne rozumienie pornografii jako przedstawienia seksualności i koncentruje się na wizualnych strategiach wywoływania pożądania percepcyjnego, afektywnego nadmiaru i ikonoklastycznej transgresji.

Projekt osadzony zostanie w interdyscyplinarnej perspektywie, obejmującej teorię afektu (Brian Massumi, Teresa Brennan), estetykę nadmiaru (Jean Baudrillard), teorię transgresji (Georges Bataille, Julia Kristeva) oraz koncepcję spojrzenia (Laura Mulvey, Jacques Lacan). W badaniu przeanalizowane zostaną obrazy działające na granicy percepcyjnego uwodzenia i szoku – od hiperstylizacji popkultury, przez brutalistyczną deformację, po immersyjne doświadczenia wizualne.

Opracowane w ramach zadania analizy pozwolą zdefiniować i skategoryzować fenomen pornografii wizualnej, uwzględniając jej społeczne, kulturowe i estetyczne implikacje.

Efekt: publikacja naukowa w recenzowanym czasopiśmie oraz udział w konferencji/seminarium naukowym

4. ***Dekolonizacje. Środkowoeuropejskie teorie, praktyki i dyskursy***, dr Olha Tkachenko, dr Ewa Wróblewska-Trochimiuk, dr hab. Karolina Ćwiek-Rogalska, dr Liudmyla Pidkuimukha, mgr Kacper Rosner-Leszczyński

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest analiza dyskursu dekolonizacyjnego w odniesieniu do kultur Europy Środkowej i Wschodniej, ze szczególnym naciskiem na obszar kultury ukraińskiej, uwzględniająca zarówno teoretyczne ramy dekolonizacji, jak i jej praktyczne przełożenie na obszary języka, literatury i kultury. Wzmoczona debata nad koniecznością dekolonizacji Ukrainy nabrała intensywności po rozpoczęciu pełnoskalowej agresji Rosji w 2022 roku, uwidaczniając konieczność redefinicji pojęć związanych z dziedzictwem imperialnym i postimperialnym. Procesy dekolonizacyjne w Ukrainie są ściśle związane z praktykami dekomunizacji oraz derusyfikacji, które stanowią istotny komponent kształtowania nowej narracji historycznej i tożsamościowej. Zadanie obejmuje refleksję nad dekolonizacją Ukrainy w świetle klasycznych i współczesnych teorii postkolonialnych oraz imperialnych. W szczególności uwzględnione zostaną koncepcje Edwarda Saïda, który analizował kulturowe mechanizmy dominacji kolonialnej oraz produkcję wiedzy przez kolonizatora, jak również Mykoły Riabczuka, który zwracał uwagę na dualną kolonizację Ukrainy – zarówno w perspektywie rosyjskiej, jak i zachodniej. Istotne będą także rozważania Marci Shore nad reinterpretacją tożsamości w kontekście posttotalitarnym oraz znaczenie kategorii „lingwocydu” w analizie polityki językowej ZSRR i Federacji Rosyjskiej wobec Ukrainy. Badania obejmują kwestie dekolonizacji pamięci, przestrzeni i narracji historycznej, w tym analizę polityki toponimicznej (np. zmiany nazw ulic, demontaż sowieckich pomników), reformy instytucjonalne oraz dekonstrukcję imperialnych struktur epistemicznych. Ważnym aspektem jest także rola nowych mediów (np. YouTube) w procesach dekolonizacyjnych, ponieważ stały się one przestrzenią negocjacji postkolonialnej tożsamości. Opracowane w ramach zadania materiały pozwolą określić, w jaki sposób teorie dekolonizacji znajdują odzwierciedlenie w praktyce oraz jakie strategie stosowane są w Ukrainie w celu przezwyciężenia kolonialnego dziedzictwa.

Efektem końcowym zadania będzie anglojęzyczny numer tematyczny czasopisma „Sprawy Narodowościowe. Seria nowa” (nr 57).

5. *Religia a literatura. Bułgarska nowoczesność w świetle postsekularnym (1892–1944)*, dr Ewelina Drzewiecka

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest analiza w szerokim kontekście społeczno-kulturowym funkcjonowania „tego, co religijne” w kulturze bułgarskiej w latach 1892–1944. Przedmiotem uwagi będą wybrane teksty bułgarskich elit intelektualnych: różnorodne pod względem gatunkowym dzieła literackie, oraz dyskurs krytycznoliteracki i literaturoznawczy. W centrum namysłu postawiona jest relacja „religia – nowoczesność”, doświadczenie sekularyzacji w modernizującej się kulturze (bułgarskiej). U podstaw problemu badawczego leży pytanie o warunki i skutki spotkania różnych modeli kultur i zjawisko hybrydyzacji znaczeń w procesie modernizacji pojętej jako transmisja kulturowa.

Nowatorstwo zadania badawczego polega m. in. na tym, że problem modernizacji w warunkach prawosławnych zostanie uchwycony przez pryzmat dyskursów literackich i literaturoznawczych, dekonstruowanych w oparciu o założenia epistemologiczne tzw. myśli postsekularnej. Analiza tekstów podejmujących problemy i/lub wątki związane z religią, a zwłaszcza rodzimą tradycją prawosławną (ludowo-cerkiewną i biblijną), będzie stanowić punkt wyjścia dla refleksji nad relacją „to, co religijne – to, co świeckie” oraz „myśl prawosławna – myśl protestancka”. Ta zaś posłuży odsłonięciu procesu adaptacji kategorii warunkujących „zachodni”, (po)oświeceniowy dyskurs o religii (w gruncie rzeczy o proveniencji protestanckiej) w warunkach prawosławnych. Na przykładzie Bułgarii przedstawiony zostanie proces formowania nowoczesności lokalnej, nie-zachodnioeuropejskiej i towarzyszące temu przesunięcia semantyczne.

6. *Relacje społeczne w przestrzeniach postmiast na Bałkanach*, dr Marzena Maciulewicz

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest obserwacja dynamiki relacji społecznych we współczesnych miastach regionu, przestrzeniach postindustrialnych, postsocjalistycznych, pokonfliktowych i powojennych.

Miasto stanowi przestrzeń intensyfikacji procesów społecznych, w której można obserwować relacje między zjawiskami na poziomie makro i ludzkim doświadczeniem na poziomie mikro. Z tego powodu przestrzeń miast stała się przedmiotem badań kluczowych dla identyfikowania przemian kulturowych i zrozumienia ludzkiego istnienia w globalizującym się świecie.

W ramach realizacji zadania planowane jest opisanie specyfiki wybranych relacji społecznych (np. rodzinnych, sąsiedzkich czy wynikających ze spontanicznych interakcji w życiu codziennym) w określonych przestrzeniach miejskich oraz zidentyfikowanie, w jakim stopniu na ich dynamikę wpływają uwarunkowania demograficzne, socjoekonomiczne i przestrzenne. Istotne będzie także rozpoznanie wpływu współczesnych procesów migracji, wzmożonej mobilności i praktyk komunikacyjnych na relacje między mieszkańcami.

Zakłada się również wprowadzenie pogłębionej refleksji historycznej uwzględniającej problematykę dynamiki i różnorodności rozwoju ośrodków miejskich na Bałkanach. Przedstawienie kontekstu historycznego rozwoju miast posłuży zidentyfikowaniu wydarzeń i procesów, które pozwolą na lepsze zrozumienie kształtu miast współczesnych. Perspektywa diachroniczna stanowić będzie kontekst do interpretacji zjawisk zachodzących we współczesnych miastach regionu, nie oznacza jednak rezygnacji z badań porównawczych opartych na perspektywie synchronicznej.

Opracowywany w ramach zadania materiał pozwoli odpowiedzieć na pytanie o znaczenie czynników etnicznych, narodowych czy konfesyjnych w kształtowaniu współczesnych relacji społecznych mieszkańców miast bałkańskich.

Zadanie zostanie zrealizowane przy zachowaniu perspektywy antropologicznej, która zakłada zebranie oryginalnego materiału badawczego podczas prowadzenia badań terenowych.

7. *Migranci na zewnętrznych granicach Unii Europejskiej – reżimy graniczne i lokalne praktyki. Przykład Macedonii Północnej*, dr hab. Karolina Bielenin-

Lenczowska, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2026

W latach 2015–2016 terytorium Macedonii Północnej było areną szczytu tzw. kryzysu uchodźczego. W tym niespełna dwumilionowym kraju znalazło się w tym czasie około 800 000 ludzi w drodze (*people on the move*), głównie z Syrii i Afganistanu. Na

przełomie 2015 i 2016 roku Macedonia zbudowała wzdłuż swojej granicy z Grecją płot z drutem żyłkowym, aby zapobiec wjazdowi migrantów, a także oddzielić „prawdziwych” uchodźców od „jedynie” migrantów zarobkowych. Po porozumieniu Turcja-UE Macedonia wprowadziła nowe prawo, zgodnie z którym może legalnie odsyłać ludzi do wszystkich krajów sąsiadujących, a także stwierdza, że wszystkie kraje sąsiadujące są „bezpieczne”. Obecnie w Macedonii nadal znajdują się ludzie w drodze choć ich liczba jest mniejsza. Istnieją dwa centra tranzytowe (w Gevelija i Tabanovce) oraz jeden punkt pomocy humanitarnej w Lojane, prowadzone przez organizacje pozarządowe.

Celem zadania badawczego są etnograficzne badania terenowe (wywiady, obserwacja) oraz analiza lokalnych odpowiedzi na reżimy graniczne na zewnętrznych granicach Unii Europejskiej na przykładzie macedońskiej części tzw. szlaku bałkańskiego. W Macedonii niemal nie ma badań etnograficznych na ten temat. Spróbuję zatem, przyglądając się tematowi badawczemu oraz szerszej polityczno-społecznej sytuacji nauki w Macedonii, odpowiedzieć na pytanie, co i dlaczego może, a co nie może być „problemem badawczym” w antropologii w tym kraju.

Efektami zadania będą publikacje anglojęzyczne w takich czasopismach naukowych, jak np. „Journal of Borderland Studies” czy „Journal of Ethnic and Migration Studies”.

Wykonawczynie tematu:

dr hab. Karolina Bielenin-Lenczowska, prof. IS PAN

dr hab. Grażyna Szwat-Gyłybowa, prof. IS PAN

dr hab. Karolina Ćwiek-Rogalska

dr Anna Boguska

dr Ewelina Drzewiecka

dr Marzena Maciulewicz

dr Olha Tkachenko

dr Ewa Wróblewska-Trochimiuk

Współpraca: dr Liudmyla Pidkuimukha, mgr Kacper Rosner-Leszczyński

2. BADANIA NAD PAMIĘCIĄ (*MEMORY STUDIES*): BIAŁORUŚ, LITWA, CZECHY

Temat odnosi się do nurtu badań nad pamięcią (*memory studies*). W ramach tematu prowadzone są badania zarówno pamięci jednostkowych na tle wydarzeń kulturowo-

społecznych, uwarunkowań tworzenia się i przekazywania pamięci, analiza i interpretacja zjawisk historycznych, których artefakty ukryte są w przestrzeni społecznej i architekturze, miejsca pamięci, jak i strategie zarządzania pamięcią zbiorową oraz polityka pamięci na obszarze Słowiańszczyzny. Analizowane są materiały piśmienne i wizualne, archiwalne oraz zgromadzone w trakcie badań terenowych. Używana do badań metodologia rozciąga się od metod biograficznych, *oral history*, analizy antropologicznej i wizualnej. W tematykę badań pamięciologicznych wpisuje się też analiza projektów tożsamości.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. ***Pamięć historyczna. Doświadczenie białoruskie i nie tylko***, prof. dr hab.

Aleksander Smalianczuk, wykonawczyni: dr hab. Anna Engelking, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2025

Problem pamięci w ostatnich dziesięcioleciach stał się bardzo ważnym tematem nauk społecznych i humanistycznych. W dzisiejszej Białorusi jego znaczenie rośnie też z powodu ostrych debat wokół opcji rozwoju politycznego kraju, tożsamości jego mieszkańców oraz ich relacji z sąsiadami. W pewnym sensie Białoruś można uznać za swego rodzaju laboratorium doświadczalne, gdzie konkurują różne projekty tożsamości narodowej. Dość często przejawia się to w kolizji różnych wersji pamięci historycznej. Jednak badania w tej dziedzinie należą do rzadkości.

Termin „pamięć historyczna” zawiera cały kompleks wyobrażeń o przeszłości. Szczególna uwaga w tym projekcie zostanie poświęcona pamięci komunikatywnej i kulturowej (Aleida i Jan Assmann). W tym kontekście do priorytetów badawczych będą należały historia mówiona, polityka historyczna oraz „miejsca pamięci” (Pierre Nora). Głównym celem będzie ocena sytuacji w dziedzinie pamięci historycznej, wyjaśnienie jej specyfiki oraz wartości dla społeczeństwa, w tym także dla rozwoju stosunków polsko-białoruskich.

2. ***Koncepcja krajowa w dobie nacjonalizmów. Analiza historii myśli politycznej na Białorusi i Litwie w XIX i pierwszej połowie XX wieku***, prof. dr hab.

Aleksander Smalianczuk

Termin realizacji: 2025

Krajowość to fenomen ideologiczny z dziejów Litwy i Białorusi w XIX i XX wieku, antyteza etnocentryzmu i nacjonalizmu. Znamionną cechą ideologii krajowej był fakt, iż stawiała ona wspólnotę losu historycznego mieszkańców Litwy i Białorusi ponad różnicami etnicznymi i narodowymi. W czasach kształtowania się nowoczesnych narodów i narastania waśni między nimi krajowa koncepcja polityczna starała się zharmonizować partykularne dążenia miejscowych narodów z dobrem ich wspólnej ojczyzny – dawnego W. Ks. Litewskiego. Osadzona w tradycji historycznej głosiła zasady współpracy odmiennych narodowo i wyznaniowo społeczności.

Ten fenomen z zakresu historii idei wzbudza dziś zainteresowanie nie tylko historyków, ale i badaczy innych specjalności w różnych krajach, przede wszystkim na Białorusi, Litwie oraz w Polsce.

Na szczególną uwagę w tym projekcie zasługują postaci krajowców, narodowa tożsamość których nie była jednoznaczna. Byli Litwinami lub Rusinami (Białorusinami) w sensie historycznym, co rzutowało na ich postawę w polityce bieżącej (Roman Skirmunt, Michał Römer, Ludwik Abramowicz). Innym ważnym aspektem projektu będą badania losu idei krajowej w Polsce międzywojennej.

3. *Transmisja pamięci o Wilnie w litewskich i polskich tekstach kultury w Republice Litewskiej po 1990 r. (rodzaje, kierunki, uczestnicy)*, dr Małgorzata Kasner

Termin realizacji: 2025

Studium procesów transmisji pamięci o Wilnie, stolicy Republiki Litewskiej, jest powiązane z prowadzonymi przeze mnie w latach 2015-2022 badaniami kultury pamięci Wilna na przykładzie losów i prezentacji wileńskiego placu Łukiskiego (lit. Lukiškių aikštė). Badania sposobów konstruowania i przekazywania miejskich narracji pamięciowych są kolejnym krokiem do zgłębiania podjętych wcześniej problemów badawczych. Tym razem skupię się na przestudiowaniu procesów komunikacyjnych: nie tylko treści i celów „nadawanych komunikatów pamięci” (tj. transmisji przekazu o przeszłości Wilna), ale także ich nadawców i odbiorców. W ten sposób chciałabym opisać różne sposoby doświadczania przeszłości miasta: zarówno z punktu widzenia odbiorcy indywidualnego, jak i zbiorowego. Szczególnie interesują mnie grupowe (społeczne) działania podejmowane w celu ugruntowania, zdominowania, zmieniania lub/i

eliminowania innych wileńskich narracji. Prof. Aleida Assmann, podkreślając kluczową rolę komunikacji dla transmisji pamięci, pisała: „Pamięć kulturowa nie jest wartością uniwersalną, ale czymś, co zależy od mediów używanych przez społeczeństwo” (2013). W świecie wolnego dostępu do informacji (w tym mediów internetowych) relacje z przeszłością i jej interpretacjami kształtuje zarówno przekaz instytucjonalny, jak i przekaz indywidualny (prywatny). Jego nieliniowy, międzygeneracyjny i międzykulturowy charakter pozwala na nasz udział w doświadczeniu przeszłości Innego; emocjonalny aspekt takiego procesu może wpływać na stereotypy kulturowe, które nas ukształtowały. Efekt: artykuły, referaty konferencyjne, udział w konkursie grantowym, monografia.

Wykonawczyni i wykonawca tematu:

prof. dr hab. Aleksander Smalianczuk

dr hab. Anna Engelking, prof. IS PAN

dr Małgorzata Kasner

3. POLSKA, CZECHY I SŁOWACJA W KONTEKŚCIE EUROPEJSKIM: IDEE, PRĄDY, BIOGRAFIE

Temat obejmuje najważniejsze zagadnienia odnoszące się do współczesnej kultury polskiej, czeskiej i słowackiej w szerokim kontekście europejskim. Prowadzone badania dotyczą zarówno idei kształtujących się w od XIX wieku do dziś oraz ich operacjonalizacji przez poszczególne narody, najważniejszych prądów i obiegu idei na tym obszarze, jak i wpisujących się w te zjawiska i procesy biografii. Podejmowane są badania dotyczące kwestii kształtujących kultury narodowe Polski, Czech i Słowacji. Poruszane są także zagadnienia szersze, związane m.in. z edukacją na rzecz pokoju w państwach europejskich (*peace studies*), pamięci zbiorowej i obiegu idei. Celem tematu jest poszerzenie wiedzy dotyczącej współczesnych kultur zachodniosłowiańskich oraz ważnych dla nich zjawisk kulturowych i myślowych.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. *Antropologia historyczna Polski lat 1939–1946*, prof. dr hab. Joanna Tokarska-Bakir

Termin realizacji: 2030

Temat stanowi podsumowanie kilkuletniej kwerendy ugruntowującej badania etnograficzne i studia nad szczegółowymi zagadnieniami, dotyczącymi stosunków polsko-żydowskich okresu wojny i tuż po wojnie. Problematyka badawcza dotyczy przemocy antyżydowskiej na ziemiach polskich, pogromów i czystek etnicznych w latach 1944–1947.

2. ***Czeski i słowacki modernizm w perspektywie europejskiej***, prof. dr hab. Joanna Goszczyńska

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest rozpoznanie zjawisk wspólnych i odmiennych w czeskiej i słowackiej prozie szeroko rozumianego modernizmu (traktowanego jako – jak to określił Ryszard Nycz – „masywna jednostka transperiodyzacyjna”), sięgającego lat 50. czy 60. XX wieku, w zależności od obszarów kulturowych. Takie podejście do modernizmu, jako do niezatomizowanej całości, pozwala na ujawnienie ciągłości, czasami wcześniej niedostrzeganej, zjawisk literackich oraz ich przemian. Otwiera też szersze perspektywy dla ujęcia komparatystycznego. Uwzględnienie szerszych, europejskich kontekstów interpretacyjnych pozwala na rewizję dotychczasowych interpretacji, uporządkowanie opisywanych zjawisk i procesów, ujawnianie zarówno ich uniwersalnego charakteru, jak i lokalnej specyfiki. Sprzyja odmitologizowaniu opinii o prowincjonalności badanych kultur.

Nowatorstwo projektu polega nie tylko na zastosowaniu w nim ujęcia komparatystycznego, ale także na spojrzeniu na modernizm nie w perspektywie linearnej, ale poprzez występujące w nim opozycje (między innymi kultury elitarnej i popularnej, literatury autonomicznej i zaangażowanej). Ponadto projekt przyniesie rozpoznanie – pomijanej w powstających ostatnio w Polsce publikacjach na temat środkowo-europejskiego modernizmu, zawężanych zresztą do roku 1918 – literatury i kultury słowackiej.

3. ***Joga i literatura***, dr hab. Joanna Roszak, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2025

Li Young Lee, jeden z bohaterów tematu, mówił: „Całe to przedsięwzięcie pisania wydaje mi się praktyką duchową. To joga. To część mojego życia modlitewnego, medytacyjnego, kontemplacyjnego”. W ramach tematu planowane jest zbadanie wielowymiarowych

związków jogi i poezji. O ich wzajemnym przywoływaniu się zaświadczać wierszowe inkrustacje w książkach poświęconych jodze, wywiady udzielone przez poetki i poetów oraz ślady praktyki jogowej w ich wierszach.

Wraz z dr Ewą Pytel-Bartnik planowane jest zorganizowanie międzynarodowej konferencji, która zaowocuje wysoko punktowaną publikacją (roboczy temat: „Ciała w przestrzeni”).

4. *Język, pamięć, polityka*, prof. dr hab. Joanna Tokarska-Bakir

Termin realizacji: 2030

Wspólny projekt badawczy koncentruje się na artykulacjach pamięci kulturowej w literaturze, sztuce i w dyskursie prywatnym i publicznym w Polsce w kontekście środkowo(wschodnio)europejskich rewizji – i koniunktury – pamięci, związanych z transformacją polityczną po 1989 roku. Punktem wyjścia są obserwacje dynamiki 'powrotów' pamięci, rewizji, narracji o przeszłości, odkrywania przemilczanych momentów i 'białych plam' (socjologia mów milczenia): procesów uwikłanych z jednej strony w lokalne (narodowe) interpretacje historii XX wieku, z drugiej strony – w dynamikę powstawania europejskich czy nawet globalnych strategii pamięci (np. Sztokholmskiej inicjatywy upamiętniania i edukacji Holocaustu).

Celem wspólnych badań jest porównawcza – z punktu widzenia różnych dyscyplin: literaturoznawstwa, etnologii i antropologii kulturowej – analiza artystycznych i codziennych strategii narracji, wizualizacji, przedstawiania i upamiętniania historii XX wieku w polskiej kulturze. Interesuje nas zarówno uwikłanie dyskursów pamięci w ideologiczne, tzn. powstałe w sferze różnych politycznych tradycji, paradygmaty tworzenia wizji przeszłości, jak i również ich subwersywne, np. artystyczne czy literackie artykulacje, a także przemilczane (wstydlive) głosy, pozostające poza mainstreamowym (publicznym, medialnym, artystycznym, intelektualnym) obszarem dyskusji i sporów o historyczną pamięć i niepamięć.

Dyskusja zagadnień polityki i języka pamięci uwzględnia przede wszystkim następujące aspekty:

- ostatnie świadectwa, „resztki”, modyfikacje i mistyfikacje pamięci odzwierciedlonej i samoodzwierciedlającej się (jej zmiany w obrębie podmiotu) lub takiej na którą oddziałuje zmieniające się ciśnienie społeczne,
- problematyka „map czasu” w różnych segmentach społecznych i kulturowych,

- zderzenia: pamięć indywidualna / kolektywna; historia codzienności / historia powszechna; polityka historyczna / historia naukowa / historia mówiona;
- „post-pamięć”, tzn. formy pamięci indywidualnej i zbiorowej, która – ze względu na czasowy dystans – nie odwołuje się do doświadczeń własnych, lecz do historii zapośredniczonej: poprzez opowieść rodzinną, media, literaturę, film, sztukę itp.;
- literackie i artystyczne artykulacje: tu m.in. retorykę osławiania, przywracania pamięci, obsesji i 'rewanżu' pamięci, amnezji i konfuzji, problematyki świadectwa.

5. ***Etnosocjologia Józefa Obrębskiego***, dr hab. Anna Engelking, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2028

Poprzedni etap tematu (projekt macedoński) został zakończony w roku 2022. Celem zadania badawczego w kolejnych latach będzie przygotowanie monografii o Józefie Obrębskim (1905–1967) – najwybitniejszym polskim antropologu XX wieku. Będą także powstawać referaty i artykuły naukowe.

6. ***Popularyzacja wiedzy o świecie ludzkim i jej animatorzy na ziemiach polskich w XIX wieku***, dr hab. Joanna Nowak, prof. IS PAN, dr hab. Katarzyna Wrzeńska, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2026

Celem realizowanego projektu jest prześledzenie procesu popularyzacji wiedzy w dobie zaborów w zakresie szeroko ujętej problematyki świata ludzkiego (człowieka, jego pochodzenia, tworzonych przez niego związków społecznych i politycznych), refleksji podejmowanej z perspektywy historycznej, antropologicznej i przyrodniczej w XIX wieku. Poprzez analizę publikacji zwartych oraz artykułów, tłumaczeń i recenzji, zamieszczanych w czasopiśmie, będzie można ustalić wachlarz poruszanych zagadnień i uchwycić różnice w tym względzie między następującymi po sobie formacjami umysłowymi (oświecenie, romantyzm, pozytywizm, modernizm). Należałoby przy tym odpowiedzieć na pytanie o nadrzędność określonych pojęć i tematów podejmowanych przez popularyzatorów wiedzy w poszczególnych epokach, uwypuklić zmiany w ich wyobrażeniach. Warto będzie także rozważyć czy polskie piśmiennictwo z okresu poddanego analizie w przedmiocie wiedzy historycznej, antropologicznej, językoznawczej, socjologicznej i przyrodniczej miało charakter wiernego naśladownictwa wzorców obcych czy raczej twórczej recepcji/inspiracji.

Istotnym zagadnieniem zajmującym ważne miejsce w polskiej refleksji XIX wieku była kwestia słowiańska. Dlatego przedmiotem analizy uczyniono także wizerunki Słowian – ich pochodzenie, charakter, historię, rolę w świecie – w narracjach popularyzatorów wiedzy, z podkreśleniem przeobrażeń jakie dokonywały się pod wpływem zarówno dominujących idei jak i ogólnego rozwoju nauk.

Proces popularyzacji wiedzy byłby niemożliwy, gdyby nie działalność elit inicjujących upowszechnianie nauk i wdrażających ten ideał w życie. Analizie poddano zatem nie tylko sam proces, ale i jego kreatorów – ludzi nauki, publicystów, pisarzy. Na początku XIX wieku było to bardzo wąskie grono entuzjastów, a w miarę rozwoju czasopiśmiennictwa na ziemiach polskich, coraz liczniejsze środowisko twórcze. Przedruki z prac obcych zebrane i choćby we fragmentach podane czytelnikom oraz popularyzację osiągnięć i odkryć z zagranicy uznawano za konieczność. Wynikała ona z braku państwa, a zatem instytucjonalnego oparcia dla badań naukowych. Te specyficzne warunki podnosiły rangę popularyzacji wiedzy, czyniąc ją narzędziem oświaty i postępu oraz łącznikiem z nauką zachodnią.

Efekt: cykl publikacji

**7. *Badania nad kryzysem humanitarnym na polsko-białoruskiej granicy*, dr
Natalia Judzińska**

Termin realizacji: 2025

Od połowy 2021 roku, kiedy to odnotowano intensyfikację ruchu migracyjnego na tzw. szlaku granic wschodnich [Eastern Borders Route], rządy Polski, Litwy i Łotwy – czyli krajów stanowiących wschodnią granicę Unii Europejskiej – zaczęły wdrażać działania mające na celu powstrzymanie nieudokumentowanej migracji. Jednym z tego typu działań w Polsce było wprowadzenie stanu wyjątkowego, a po jego konstytucyjnej terminacji – „obszaru objętego zakazem przebywania” w rejonie przygranicznym. Stan ten został wprowadzony w związku z zakrojonymi na szeroką skalę działaniami – w tym militarnymi – polegającymi na siłowym wypychaniu osób poszukujących azylu do linii granicy państwowej oraz budowy muru (zwanego zaporą) wzdłuż granicy utrudniającego migrację ludzi i zwierząt. Celem badań jest dokumentacja i analiza tego zjawiska w perspektywie kulturoznawczej. Analizie poddawane są zbierane materiały empiryczne, na które składają się wywiady, dokumentacja fotograficzna oraz dyskursy wytwarzane przez różnych aktorów i aktorki kryzysu.

8. *Sztafeta nacjonalizacyjna*, dr Claudia Snochowska-Gonzalez

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest analiza zjawiska sztafety nacjonalizacyjnej, czyli odzwierciedlania i powtarzania – przez grupy pozostające w konflikcie narodowym – praktyk, poglądów, instytucji, które okazują się takie same po obu stronach nacjonalistycznego podziału i które są wykorzystywane jako narzędzie walki nacjonalistycznej.

Sztafeta nacjonalizacyjna to zjawisko, które wiąże się z rozwojem ruchów i dyskursów nacjonalistycznych w Europie Środkowo-Wschodniej na przełomie XIX i XX wieku. Polega na tym, że we wrogich sobie środowiskach nacjonalistycznych reprodukowane są analogiczne praktyki, które stanowią ważny element ich strategii budzenia i wzmacniania „narodowego ducha” we własnym społeczeństwie, a które jednocześnie są wymierzone w społeczeństwa „wrogie narodowo”. Nazwa, jaką nadałam temu zjawisku – „sztafeta nacjonalizacyjna” – nawiązuje do zaproponowanego przez Elżbietę Kwiecińską pojęcia „sztafety cywilizacyjnej” (rodzaju transferu kulturowego, polegającego na przenoszeniu się przekonania o tym, że posiada się misję cywilizacyjną wobec zacofanych „Innych”, z zachodu na wschód). W przypadku sztafety nacjonalizacyjnej trudno nieraz odtworzyć źródło i kierunek przenoszenia się danej praktyki, oczywiste są jednak analogie między instytucjami (np. Schulverein – Matice Školská – Macierz Szkolna; Turnverein – Česká obec sokolská – Towarzystwo Gimnastyczne Sokół) czy zachowaniami (np. organizowanie się w różne formy działalności społecznej kobiet jako tych, które – przez swoją funkcję reproduktorek – mają dążyć do wzmocnienia ciała ich własnego narodu i jednocześnie do zagłodzenia, osłabienia ciał innych narodów, z którymi ciało ich narodu jest w narodowym konflikcie). Szczególnie ciekawym aspektem tego zjawiska jest fakt, że zachodzi ono mimo oczywistej nierówności między zaangażowanymi stronami, wynikającej np. z rzeczywistości zaborów. Ten brak równowagi nie przeszkadzał w replikowaniu takiej samej troski demograficznej, biopolitycznej i ekonomicznej, a także podobnych fantazji kolonialnych.

Zadanie stanowi kontynuację realizowanego w Instytucie Slawistyki PAN grantu pt. „Ciało i dusza narodu. Wątki volkistowskie we wczesnej polskiej myśli narodowo-demokratycznej (1895–1918)”. Jego efektem będą artykuły publikowane w czasopiśmie naukowych w języku polskim i angielskim, wystąpienia konferencyjne i książka w języku angielskim.

9. *Endecja i polonizowanie chłopów*, dr Claudia Snochowska-Gonzalez

Termin realizacji: 2026

Celem zadania badawczego jest dokonanie analizy i opisu procesu unaradawiania, czyli polonizowania przez działaczy endeckich chłopów żyjących na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku. Proces ten może zostać uznany za tożsamy z procesem wykuwania pojęcia polskiego narodu. Pojęcie to, w kształcie, jaki nadała mu endecja, zajmuje do dziś hegemoniczną pozycję w polskim dyskursie publicznym.

W kształtującej się pod koniec XIX wieku ideologii polskiego ruchu narodowodemokratycznego lud (masy, chłopstwo, ludzie żyjący z pracy własnych rąk, a nie z kapitału) był przedstawiany jako niezwykle istotny element, jako rezerwuariat siły i żywotności dla polskiego narodu. W planach endeków miał się stać tożsamy z tym narodem, pod warunkiem poddania się pod władanie endeckim elitom i ich wyobrażeniu sprawy narodowej. Kluczowe stało się więc przekonanie ludu, że jest polski, jego nacjonalizacja i mobilizacja dla sprawy narodowej, przekonanie chłopów, że są Polakami, wpojenie im wszechpolskiej jedności i zakotwiczenie ich wiedzy o ojczyźnie w czasie i przestrzeni. W ramach realizacji zadania badawczego chcę znaleźć odpowiedzi na następujące pytania:

- Jak to się stało, że specyficznie ujmowana opowieść o historii Polski, legendarno-społeczno-polityczne dzieje poszczególnych dzielnic oraz ich mieszkańców, okazały się najważniejszym narzędziem wtłaczania chłopom narodowej tożsamości? Dlaczego to akurat pamięć historyczna miała być najlepszym środkiem do unarodowienia chłopów?
- W jaki sposób endecy chcieli doprowadzić do utożsamienia się chłopów z historią "pańskiej" Polski? Jakich środków używali, by narzucaną chłopom pamięć historyczną przedstawić jako ich własną?
- Jak odnosili się do pamięci historycznej już obecnej wśród chłopów i odnoszącej się do wydarzeń kwestionujących wiarę w narodowy solidaryzm i zniesienie klasowych antagonizmów, takich jak np. rabacja galicyjska albo bunty chłopskie?
- Jak radzili sobie z zapętloną logiką, gdy narodową świadomość opartą na pamięci historycznej traktuje się jednocześnie i jako źródło tożsamości, i jako coś, do czego trzeba dopiero przekonać chłopów przez umiejętną perswazję?

- Jaki rodzaj podmiotowości endecy oferowali odbiorcom swoich praktyk nacjonalizacyjnych: podmiotu czy przedmiotu narodowej tożsamości/pamięci historycznej?

Przedmiotem tak zarysowanych badań będzie wczesna publicystyka endecka, w szczególności ta adresowana do mas chłopskich.

Zadanie stanowi kontynuację realizowanego w Instytucie Slawistyki PAN grantu pt. „Ciało i dusza narodu. Wątki volkistowskie we wczesnej polskiej myśli narodowo-demokratycznej (1895–1918)”. Jego efektem będą artykuły publikowane w czasopismach naukowych w języku polskim i angielskim, wystąpienia konferencyjne i książka w języku angielskim.

10. *Reprezentacje przemocy klasowej we współczesnej kulturze polskiej na tle porównawczym*, dr hab. Anna Zawadzka

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest zebranie i analiza tekstów kultury, które poruszają zagadnienie przemocy klasowej i gniewu klasowego we współczesnych społeczeństwach. Interesuje mnie, w jaki sposób we współczesnej literaturze, sztuce, filmie, a także gatunkach tradycyjnie kojarzonych z kulturą popularną takich jak serial czy muzyka rozrywkowa (pop, rap) prezentowane są różnice klasowe, a także ich konsekwencje w wymiarze indywidualnym i zbiorowym. Analizie poddane zostaną obecne w kulturze prawomocnej reprezentacje klas społecznych innych niż dominujące, ich ikoniczne i niszowe przedstawienia, a także funkcje ideologiczne i perswazyjne tych przedstawień.

Nowatorstwo zadania badawczego polega na przyjrzeniu się współczesnym polskim reprezentacjom przemocy klasowej i gniewu klasowego w świetle analogicznych przedstawień europejskich (Francja, Wielka Brytania, Niemcy) i pozaeuropejskich (Korea Południowa, Meksyk, Stany Zjednoczone). Wybór perspektywy porównawczej powodowany jest szczególnego typu tabuizacją gniewu klasowego w Polsce, opartej o hegemoniczny dyskurs antykomunistyczny. Po 1989 roku gniew klasowy diagnozowany był w Polsce jako resentyment – uczucie „niesłuszne”, kompromitujące i moralnie naganne, któremu rzekomo folgowano w okresie PRL-u. Podobnie jak samo istnienie klas społecznych, został on tym samym symbolicznie relegowany do przeszłości, a ten, który objawiał się na bieżąco był prezentowany jako skandal: coś nieuzasadnionego i wyrażanego nieparlamentarnym językiem. Tymczasem na przykład współczesne

brytyjskie i francuskie przedstawienia klasowości kontynuują zgoła inną tradycję krytyki generowanych przez kapitalizm nierówności międzyludzkich i oddolnych na nie reakcji.

Nowatorską cechą zadania badawczego jest także analiza przedstawień intersekcyjności klasizmu i rasizmu. Zdecydowana większość współczesnych reprezentacji gniewu klasowego tematyzuje bowiem splot klasizmu i wyzysku imigranckiej siły roboczej jako nierozzerwalny. Na uwagę zasługują tu m.in. utwory literackie i muzyczne osób, które decydując się na emigrację za chlebem, w zasobnych krajach Zachodu doświadczyły zarówno deklasacji, jak i urasowienia.

Aktualnie obserwujemy powrót do tematu klasowości, jej przejawów i jej konsekwencji: społecznych, politycznych, indywidualnych, dyskursywnych i emocjonalnych. Zarówno w kulturze popularnej, jak i elitarnej historia różnych klas społecznych, różnice klasowe, awans klasowy, przemoc klasowa i gniew klasowy są na powrót tematyzowane, opisywane i analizowane. Celem niniejszego zadania badawczego jest śledzenie na bieżąco dynamiki zjawiska, jakim jest swoisty "renesans różnicy klasowej" w różnych obiegach kultury.

11. *Badania nad historycznymi uwarunkowaniami i współczesnym pojęciem migranta/uchodźcy (Polska – świat, świat – Polska)*, dr hab. Agnieszka Aysen

Kaim, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2025

Wyniki badań będą przedstawiane w publikacjach naukowych, wystąpieniach konferencyjnych oraz wykładach performatywnych itp., w przystępnej formie z uwzględnieniem storytellingu rozumianego jako sztuka opowiadania scenicznego i w ramach projektu w formie warsztatów dla uczniów na poziomie szkoły podstawowej i liceum ogólnokształcącego.

Wykonawczynie tematu:

prof. dr hab. Joanna Goszczyńska

prof. dr hab. Joanna Tokarska-Bakir

dr hab. Anna Engelking, prof. IS PAN

dr hab. Agnieszka Aysen Kaim, prof. IS PAN

dr hab. Joanna Nowak, prof. IS PAN

dr hab. Joanna Roszak, prof. IS PAN

dr hab. Katarzyna Wrzesińska, prof. IS PAN

dr hab. Anna Zawadzka

dr Natalia Judzińska

dr Claudia Snochowska-Gonzalez

III. WIELOKULTUROWOŚĆ, KONTAKTY I POGRANICZA JĘZYKOWO-KULTUROWE. MNIEJSZOŚCI (JĘZYKOWE, ETNICZNE, RELIGIJNE)

Badania koncentrują się wokół problematyki mniejszości narodowych, etnicznych, religijnych, językowych. Uwzględniane są kwestie związane z pograniczami kulturowymi, w tym kontakty językowe. Prowadzone są badania empiryczne z zakresu dialektologii i socjolingwistyki, oparte na źródłach wywołanych, wymagające długotrwałych badań terenowych. Prowadzone są badania na zachodnim pograniczu Polski – polsko-niemieckim oraz wschodnim – polsko-litewsko-białoruskim i ukraińskim, szczególnie nad polskimi mniejszościami w krajach byłego Związku Radzieckiego.

1. KONTAKTY JĘZYKOWE I KULTUROWE: POGRANICZA SŁOWIAŃSKO- SŁOWIAŃSKIE I SŁOWIAŃSKO-NIESŁOWIAŃSKIE

Temat badawczy dotyczy różnych zjawisk kulturowych i językowych, które mają miejsce na obszarze Słowiańszczyzny i na terenach bezpośrednio z nim graniczących. Badania językoznawcze, antropologiczne i kulturoznawcze, odnoszące się zarówno do zjawisk współczesnych, jak i historycznych, prowadzone są przede wszystkim w perspektywie socjolingwistycznej, łączącej w sobie zainteresowanie zjawiskami społecznymi i językowymi. Analizie podlegają kontakty językowe i kulturowe społeczności słowiańskich, w tym także wspólnot mniejszościowych, z kulturami dominującymi, zarówno słowiańskimi, jak i niesłowiańskimi. Przedmiotem zainteresowania jest zachodząca zmiana językowa (zarówno wewnątrz języka, jak i jego przekazu) i metody jej odwracania, a także wpływ czynników językowych na zjawiska kulturowe i tożsamościowe. Celem tematu jest zbadanie zjawisk socjolingwistycznych na terenach słowiańskich i pogranicznych, a także poszerzenie wiedzy teoretycznej odnoszącej się do socjolingwistyki.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. *Gwary Mazur środkowych w XIX wieku*, prof. dr hab. Dorota K. Rembiszewska

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest opis i próba rekonstrukcji gwar z części środkowej Mazur, z powiatów: giżyckiego, mrągowskiego, piskiego i szczycieńskiego na podstawie 214 ankiet do Niemieckiego atlasu językowego. Charakterystyka będzie obejmowała zagadnienia fonetyczne, słowotwórcze i leksykalne. Szczególna uwaga będzie skoncentrowana na wychwyceniu elementów archaicznych omawianych gwar. Zadanie stanowi kontynuację problematyki podjętej w monografii *Gwary Mazur wschodnich w XIX wieku* (na podstawie ankiet Georga Wenkera do Niemieckiego atlasu językowego), Warszawa 2020.

Nowatorstwo zadania polega na wykorzystaniu XIX-wiecznych dotychczas niepublikowanych materiałów polskich do Niemieckiego atlasu językowego z wymienionego obszaru i odtworzeniu dawnego stanu gwar pozostających z dala od centrum językowego.

Efekt: monografia

2. *Gwary warmińskie w XIX wieku i współcześnie*, prof. dr hab. Dorota K.

Rembiszewska

Termin realizacji: 2026

Celem zadania badawczego jest opis i próba rekonstrukcji gwar warmińskich, z powiatów: olsztyńskiego, reszelskiego na podstawie kilkudziesięciu ankiet do Niemieckiego atlasu językowego oraz sprawdzenie aktualnego stanu zachowania gwary w wymienionych powiatach.

Charakterystyka gwar na podstawie materiałów XIX-wiecznych będzie obejmowała zagadnienia fonetyczne, słowotwórcze i leksykalne. Szczególna uwaga będzie skoncentrowana na wychwyceniu elementów archaicznych omawianych gwar.

W odniesieniu do materiału współczesnego będzie istotne wskazanie, jak funkcjonuje gwara, która już nie ma znaczenia komunikacyjnego, przywoływana jest okazjonalnie.

Nowatorstwo zadania polega na wykorzystaniu XIX-wiecznych materiałów polskich do Niemieckiego atlasu językowego z wymienionego obszaru i odtworzeniu

dawnego stanu gwar pozostających z dala od centrum językowego. Poza tym zostaną wykorzystane dane z badań terenowych przeprowadzonych przez wykonawczynię projektu.

Efektem końcowym będzie monografia oraz zbiór artykułów.

3. ***Leksyka gwarowa i regionalna na pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim***,

prof. dr hab. Dorota K. Rembiszewska

Termin realizacji: 2026

Celem zadania badawczego jest charakterystyka leksemów gwarowych i regionalnych ograniczonych do obszaru pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego, które świadczą o wielostronnych kontaktach językowych i kulturowych narodów i etnosów pozostających w bliskim sąsiedztwie. Słownictwo z tego obszaru było przedmiotem wielu opracowań, tu jednak chodzi o analizę zbioru wyrazów o najdawniejszym pochodzeniu, dowodzących wspólnot językowych na omawianym obszarze.

Nowatorstwo zadania polega na szczegółowej analizie poszczególnych leksemów ograniczonych geograficznie, dających podstawy do ukazania najdawniejszych związków pomiędzy językami słowiańskimi na obecnym pograniczu polsko-wschodniosłowiańskim.

Efekt: cykl artykułów

4. ***Biografie językowe osób dwujęzycznych***, prof. dr hab. Anna Zielińska, prof. dr hab. Helena Krasowska, dr Gabriela Augustyniak-Żmuda, dr Paweł Levchuk, dr Irena Prawdzic-Jankowska (urlop macierzyński w 2025 r.)

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest opis biografii językowych osób dwujęzycznych mieszkających na różnych pograniczach językowych (polsko-niemieckim, polsko-litewsko-białoruskim, polsko-ukraińskim, rumuńsko-ukraińskim, ukraińsko-mołdawskim). Porównanie opisów biografii językowych osób z różnych pograniczy umożliwi określenie, które wątki biograficzne są wspólne – charakterystyczne dla osób dwujęzycznych. Postawione zostanie pytanie badawcze, czy istnieją wzory narracyjne mówienia o dwujęzyczności (narrative routines).

Analizie zostaną poddane już istniejące w archiwum Instytutu nagrania biografii językowych oraz nowe, które zostaną pozyskane w trakcie badań terenowych.

Przyjmujemy definicję biografii językowej R. Franceschini zastosowaną w książce „Leben mit mehreren Sprachen”: jest to wywiad narracyjny, w którym osoba wielojęzyczna opowiada o swoich doświadczeniach życiowych związanych z różnymi językami. Tematem wywiadu jest nabywanie i używanie języków, sytuacje, w jakich odbywają się te procesy, związane z językami emocje i postawy. Metoda biografii językowej wywodzi się z głębokiego wywiadu narracyjnego.

Nowatorstwo zadania badawczego polega na zastosowaniu metody biografii językowej na dużym materiale empirycznym.

5. *Słowiańskie mniejszości językowe. Łużycanie i Kaszubi: sytuacja socjolingwistyczna, edukacja, działania rewitalizacyjne*, prof. dr hab. Nicole Dołowy-Rybińska

Termin realizacji: 2025

Celem zadania jest określenie i analiza strategii rewitalizacji trzech słowiańskich języków mniejszościowych: górno- i dolnołużyckiego w Niemczech oraz kaszubskiego – języka regionalnego Polski, ze szczególnym uwzględnieniem roli i skuteczności systemów edukacyjnych.

Nowatorstwo zadania badawczego polega na interdyscyplinarnej metodologii prowadzonych badań, łączącej metody socjolingwistyczne, w tym analizę polityki językowej i etnograficzne (wywiady pogłębione z działaczami etnicznymi, nauczycielami, lokalnymi animatorami kultury, a także z Kaszubami i Łużyczanami, którzy są aktorami życia społecznego, obserwacja uczestnicząca, antropologia edukacji), zaś waga zadania leży w systematycznym i długoterminowym monitorowaniu żywotności etnolingwistycznej badanych grup. Badania koncentrują się zwłaszcza na działaniach podejmowanych obecnie przez mniejszości w celu podtrzymania tożsamości kulturowej i językowej oraz rewitalizacji mniejszościowych języków. Przedmiotem badań będzie ogólnie i oddolnie prowadzona polityka językowa: strategie i programy przygotowywane przez instytucje etniczne (Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie, Radę Języka Kaszubskiego, Językowe Centrum Witaj...) oraz działania podejmowane na różnych poziomach życia społecznego przez lokalne wspólnoty (spotkania, święta, praktyki językowe w domu i życiu publicznym). Celem badań jest więc z jednej strony monitorowanie sytuacji socjolingwistycznej w tych dwóch regionach, z drugiej zaś badanie skuteczności podejmowanych działań. Badania tego typu prowadzone są obecnie

na szeroką skalę w Europie. Ich rezultaty dostarczają informacji koniecznych dla skutecznego działania i zarządzania wsparciem finansowym instytucjom europejskim: międzynarodowym i państwowym, w tym również Polsce. Regularne zbieranie informacji dotyczących praktyk językowych w obrębie wspólnot posługujących się językami mniejszościowymi i konfrontowanie ich ze strategiami rewitalizacji proponowanymi przez działaczy pozwala na ocenę ich skuteczności i wyciąganie wniosków na przyszłość. Badania takie mają więc znaczenie zarówno naukowe (opis sytuacji językowej, analiza strategii i polityki językowej), jak i praktyczne (upowszechnianie wyników może mieć znaczenie dla podejmowanych przez mniejszości działań).

6. ***Współczesny język polski na Łotwie. Perspektywa socjolingwistyczna***, dr hab.

Ewa Golachowska, prof. IS PAN. Współpraca: dr Małgorzata Ostrówka

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest opis współczesnej polszczyzny na Łotwie oraz sposobu jej funkcjonowania we wszystkich pokoleniach. Szczególnie interesuje nas młode i najmłodsze pokolenie oraz motywy nabywania i używania języka polskiego. Wypowiedzi starszego pokolenia będą porównane z tekstami, które zostały nagrane w latach 90. przez dr Ostrówkę.

Nowatorstwo tematu polega na opisanu zmian w polszczyźnie łotewskiej, jakie dokonały się na przestrzeni ostatnich 30 lat.

7. ***Pogranicze germańsko-słowiańskie: wieloetniczność, wielojęzyczność, wielokulturowość i wielowyznaniowość ze szczególnym uwzględnieniem Wilamowic i bielsko-bialskiej wyspy językowej***, dr Tymoteusz Król

Termin realizacji: 2026

Celem zadania jest analiza strategii współistnienia różnych grup etnicznych, językowych i wyznaniowych na pograniczu germańsko-słowiańskim. Szczególnym przypadkiem takiego pogranicza są okolice Wilamowic, gdzie oprócz Wilamowian i Polaków na przestrzeni wieków żyli również Niemcy, Ślązacy i Żydzi.

Zadanie badawcze zakłada nowatorskie podejście polegające na dostrzeżeniu wzajemnego przecinania się podziału językowego, etnicznego, narodowego i wyznaniowego. Dokumenty archiwalne będą analizowane zawsze w porównaniu do wypowiedzi rozmówców, których deklaracje tożsamościowe są płynne i zależne od

sytuacji i kontekstu. Celem zadania będzie pokazanie różnorodności tego terenu tak, jak widzieli ją tworzący ją ludzie, w przeciwieństwie do wielu tekstów naukowych, w których próbuje się opisać ją za pomocą współczesnych, niepasujących do ówczesnych realiów kategorii. Granice nie były bowiem niczym stałym.

Do badań zastosowana będzie interdyscyplinarna metodologia korzystająca z osiągnięć takich dyscyplin jak antropologia historyczna, historia mówiona, folklorystyka, socjolingwistyka i etnografia ratująca. Wyniki tych badań będą publikowane nie tylko w recenzowanych periodykach naukowych, ale również w lokalnych czasopismach a także rozpowszechniane podczas spotkań z mieszkańcami oraz na wystawach w regionalnych instytucjach kultury.

8. „*Ta Swenta Woyna*” J. Szczepana jako materiał uzupełniający stan wiedzy o mowie Mazurów – etnosu polsko-niemieckiego pogranicza kulturowo-językowego, dr Piotr Szatkowski

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest transkrypcja z zapisu frakturowego na łacinkę oraz językoznawcza analiza jedynej przedwojennej książki wydanej w całości w etnolekcie mazurskim. *Ta Swenta Woyna* wydana w 1900 roku w Herne przez wywodzącego się z Mazur górnika Jakuba Szczepana jest pośrednim tłumaczeniem (za pośrednictwem języka niemieckiego) rozprawy religijno-filozoficznej *The Holy War* Johna Bunyana, protestanckiego twórcy angielskiego żyjącego i działającego w XVII wieku. W ramach badań przeprowadzona zostanie rekonstrukcja fonetyczna lektu używanego przez Szczepana oraz analiza zastanej w morfologii i leksyki. Pozycja ta nie doczekała się dotychczas kompleksowego opracowania, jednak dotychczasowe, wstępne analizy wskazują na wysoką użyteczność dzieła Szczepana w procesie uzupełniania stanu wiedzy o etnolekcie mazurskim.

9. *Językowe sposoby konstruowania pamięci o Ukraińcach w polskim dyskursie wspomnieniowym*, dr Irena Prawdzic-Jankowska (urlop macierzyński w 2025 r.)

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego będzie analiza, jak i jakimi językowymi sposobami konstruowana jest pamięć o Ukraińcach w tekstach funkcjonujących jako prawdziwe, a zatem przekładających się w szczególny sposób na kształt stosunków polsko-ukraińskich

zarówno na jednostkowym, jak i na państwowym poziomie. Materiał do analizy obejmuje następujące źródła: Internet, wydawnictwa książkowe oraz archiwa. Metodą badawczą będzie DIMEAN – wielopoziomowa lingwistyczna analiza dyskursu I. H. Warnkego i J. Spitzmüllera. Celem analizy jest ustalenie powtarzalnych regularności charakterystycznych dla poszczególnych subdyskursów (literatury wspomnieniowej, historiograficznego, polityki i politycznego po 1989 roku, społecznego kresowian) oraz skorelowanie ich ze sobą, co pozwoli spojrzeć na konstruowanie pamięci o Ukraińcach w polskim dyskursie wspomnieniowym w szerszej perspektywie. Wyniki badań zostaną przedstawione w artykułach naukowych oraz referatach.

Wykonawczynie i wykonawcy tematu:

prof. dr hab. Nicole Dołowy-Rybińska

prof. dr hab. Helena Krasowska

prof. dr hab. Dorota Rembiszewska

prof. dr hab. Anna Zielińska

dr hab. Ewa Golachowska, prof. IS PAN

dr Gabriela Augustyniak-Żmuda

dr Tymoteusz Król

dr Paweł Levchuk

dr Irena Prawdzic-Jankowska (urlop macierzyński w 2025 r.)

dr Piotr Szatkowski

Współpraca: dr Małgorzata Ostrówka

2. BADANIA MNIEJSZOŚCIOWE (MINORITY STUDIES): RELACJE ŻYDOWSKO-SŁOWIAŃSKIE

Temat badawczy obejmuje interdyscyplinarne badania z zakresu badań mniejszościowych (*minority studies*), prowadzonych przede wszystkim nad relacjami żydowsko-słowiańskimi, ze szczególnym uwzględnieniem relacji żydowsko-polskich oraz antysemityzmu. Przedmiotem badań są relacje mniejszość-większość prowadzone z uwzględnieniem koncepcji przemocy symbolicznej oraz kategorii piętna i traumy. Badania prowadzone są metodami analizy dyskursu (publicznego, prywatnego, artystycznego, wspomnieniowego, prasowego), kodów wizualnych i topograficznych, w oparciu o badania archiwalne oraz analizę strategii narracyjnych. W centrum badań

znajduje się doświadczenie zagłady. W trakcie badań wypracowywane są oryginalne ujęcia oraz narzędzia służące do analizy tych zjawisk.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. ***Nieemożność zmiany? Krytyka kultury (i nauki)***, dr hab. Elżbieta Janicka, prof. IS PAN, dr Konrad Matyjaszek. Współpraca: dr Katrin Stoll

Seminarium 2024–2028

Przedmiotem seminarium są reprezentacje rzeczywistości oraz walki o prawdę w polu naukowym i w przestrzeni materialnej. Seminarium otwarte jest na wszystkie tematy i podejścia badawcze wpisujące się w krytykę kultury w rozumieniu studiów nad kulturą spod znaku teorii krytycznej. W szczególności, choć nie wyłącznie interesować nas będą problemy trwania i modalności funkcjonowania antysemityzmu w kulturach Polski i Europy, a także skutków Zagłady Żydów w europejskim i polskim krajobrazie kulturowym. Zagadnienia te będą nas zastanawiać w relacji ze zjawiskami kapitalizmu, rasizmu i patriarchy. Interesować będą nas także warunki, w których humanistyka i nauki społeczne stają się strategią uniku – depolityzując, odmawiając problematyzacji, kontekstualizacji czy konkluzji. Nauka jest bowiem jednym ze środków produkcji wiedzy, przez co uczestniczy w politycznej walce o prawomocny obraz świata. Dlatego też tym ramowe pytanie naszego seminarium dotyczy struktur i mechanizmów powodowania lub blokowania społecznej i kulturowej zmiany.

Prowadzący seminarium w kolejności alfabetycznej:

dr hab. Elżbieta Janicka, prof. IS PAN, dr Konrad Matyjaszek, dr Katrin Stoll (Zentrum für Theorien in der historischen Forschung [Center for Theories in Historical Research], Universität Bielefeld oraz Imre Kertész Kolleg, Uniwersytet Fryderyka Schillera w Jenie).

2. ***Okres realizmu socjalistycznego w architekturze Warszawy (1947–1956) i powojenne przestrzenie mniejszości – analiza dyskursu przestrzeni miejskiej***,

dr Konrad Matyjaszek

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest analiza narracji, dyskursów i urbanistycznych strategii projektowych wytwarzanych podczas socrealistycznego okresu odbudowy Warszawy

(lata 1947–1956) w odniesieniu do wytwarzanych w tamtym okresie przestrzeni mających lub mogących służyć grupom mniejszościowym polskiego społeczeństwa, przy czym mowa jest o mniejszościach w kulturowym znaczeniu terminu. Mowa o okresie w urbanistycznej historii Warszawy, w którym zaprojektowane i zrealizowane zostały główne założenia urbanistycznej struktury tego miasta, jakie, łącznie z ocalałymi ze zniszczeń wojennych pozostałościami struktur dawniejszych, służą życiu społecznemu do dzisiaj, w znacznym stopniu nieprzerwanie. Celem zadania jest też analiza współczesnych narracji i dyskursów dotyczących zaprojektowanych lub powstałych w tamtym okresie przestrzeni mniejszości, tzn. narracji i dyskursów zaistniałych po roku 1990. Celem tak zaplanowanej analizy jest identyfikacja w obrębie miejskiej i kulturowej przestrzeni Warszawy tych miejsc i przestrzeni, które podczas omawianego etapu odbudowy okazały się zdolne do pełnienia roli przestrzeni inkluzywnej, umożliwiającej artykulację głosu i potrzeb mniejszości, oraz weryfikacja możliwości funkcjonowania takich przestrzeni w kontekście miasta kapitalistycznego.

Nowatorstwo tematu badawczego polega na badawczym zastosowaniu wypracowanego przez autora w pracy doktorskiej narzędzia analizy przestrzeni topograficznej w kontekście wytwarzających tę przestrzeń języka opisu, narzędzi narracyjnych, społecznych stosunków władzy i zależności. Dodatkowym źródłem nowatorstwa tematu jest podjęta w jego zakresie analiza kulturowo-topograficznych przestrzeni mniejszości powojennej Warszawy, zadanie częściowo tylko podjęte w istniejących publikacjach.

3. *Topografia symboliczna przestrzeni żydowskich jako większościowa narracja o Zagładzie a realia Zagłady*, dr hab. Elżbieta Janicka, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2029

Przedmiotem badania są wzory narracji, ich wyartykułowane i niewyartykułowane założenia oraz stawki. Temat obejmuje dwa bloki zagadnień.

A. Pierwszy z nich to ciąg dalszy badań nad topografią symboliczną dawnego getta warszawskiego, których pierwszym, wstępnym podsumowaniem była książka *Festung Warschau*. Badany przedział czasowy to okres 1989-2015, kiedy to wyłoniły się i ustabilizowały cztery główne modele narracyjne. Modele te implementowane są również w przestrzeniach żydowskich innych niż stołeczna, co stanowi o ponadlokalnej aktualności i wadze ustaleń dokonanych na terenie Warszawy.

B. Drugi blok zagadnień natomiast to badania nad zjawiskiem getta otwartego. (Większość z około 700 gett w okupowanej Polsce była gettami otwartymi. Temat ten w badaniach nad Zagładą nie był dotąd problematyzowany i podejmowany.) Badanym przykładem getta otwartego jest miejscowość Kosów Lacki: getto otwarte, następnie zaś jedno z sześciu tzw. gett szczątkowych w Dysktrykcie Warszawskim. O paradygmatycznym charakterze miejsca stanowi również fakt, że znajduje się ono w odległości 7–9 kilometrów od niemieckiego nazistowskiego obozu zagłady Żydów Treblinka II.

4. *Instytucjonalizacja praktyk wykluczeń w szkolnictwie wyższym międzywojennej Polski*, dr Natalia Judzińska

Termin realizacji: 2030

Celem badawczym jest szczegółowa analiza instytucjonalnego wykluczenia, ze szczególnym uwzględnieniem antysemityzmu w uczelniach wyższych międzywojennej Polski. Analizie poddane będą materiały archiwalne takie jak: dokumenty, będące wytworem biurokracji uniwersyteckiej, korespondencja różnych aktorów procesu instytucjonalizacji i dyskurs prasowy omawianego okresu, jak również współczesne formy wykluczenia grup nie większościowych w strukturach akademickich bazujące na skryptach znanych z międzywojnia. Krytycznemu namysłowi zostaną poddane wytwarzane przez grupę większościową kategorie takie jak chociażby: getto organizacyjne, „trupy żydowskie”, bojkot towarzyski. Badania będą poszerzeniem prowadzonych w ostatnich latach badań nad gettem ławkowym w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie o inne ośrodki akademickie międzywojennej Polski. Zakładanym efektem będzie powstanie międzyuczelnianego zespołu badawczego sformalizowanego projektem naukowym.

Wykonawczynie i wykonawca tematu:

dr hab. Elżbieta Janicka, prof. IS PAN

dr Natalia Judzińska

dr Konrad Matyjaszek

Współpraca: dr Katrin Stoll

IV. JĘZYKOWY OBRAZ ŚWIATA

W ramach tego pola rozwijane są badania porównawcze nad językowym obrazem świata w skali ponadnarodowej, ogólnosłowiańskiej i szerzej – europejskiej. Przedmiotem zainteresowania jest mentalność człowieka postrzegającego świat w perspektywie określonej przez jego wspólnotę językową i kulturową oraz sam człowiek jako podmiot kultury tej wspólnoty. Istotną kwestią są także problemy tożsamości wspólnotowej (zbiorowej), zwłaszcza narodowej oraz tożsamość jednostki, uczestniczącej w kilku kręgach wspólnotowych. Badania są prowadzone przede wszystkim na materiale języków słowiańskich. Przy Instytucie Slawistyki PAN współafiliowane jest konwersatorium EUROJOS („Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym”), w ramach którego koordynowane są badania ponad 120 naukowców z różnych krajów świata, w tym z Japonii i Australii.

1. JĘZYKOWO-KULTUROWY OBRAZ ŚWIATA SŁOWIAN I ICH SĄSIADÓW NA TLE PORÓWNAWCZYM

Temat obejmuje realizację badań etnolingwistycznych dotyczących językowego obrazu świata. Najważniejsze prace prowadzone są w ramach międzynarodowego konwersatorium EUROJOS, afiliowanego przy Instytucie Slawistyki PAN (od 2009 roku), UMCS i Komisji Etnolingwistycznej MKS. W centrum zainteresowania realizatorów znajdują się analizy semantyczne prowadzone na materiale języków słowiańskich, a także innych wybranych języków z zamiarem dokonywania porównań międzyjęzykowych i międzykulturowych. Szczególna uwaga poświęcana jest nazwom wartości, przede wszystkim tym, które odgrywają istotną rolę we współczesnym świecie. W ramach EUROJOS-u powstają – odwołujące się do wypracowanej przez członków konwersatorium wspólnej metodologii – analizy wybranych konceptów, m.in. domu, rodziny, demokracji, duszy, a także opracowania porównawcze.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. *Językowo-kulturowy obraz świata Słowian i ich sąsiadów na tle porównawczym*, dr hab. Dorota Pazio-Wlazłowska, prof. IS PAN we współpracy z

Instytutem Językoznawstwa i Literaturoznawstwa UMCS oraz badaczami i badaczkami z ośrodków krajowych i zagranicznych

Termin realizacji: temat wieloletni

Zadanie jest rozwijane w ramach międzynarodowego konwersatorium EUROJOS. Jego celem jest dokonywanie międzyjęzykowych i międzykulturowych analiz semantyki nazw wartości, w szczególności badanie rozumienia pojęć, które odgrywają istotną rolę we współczesnym świecie. W ramach zadania powstają analizy wstępne, pełne artykuły hasłowe oraz opracowania porównawcze wybranych konceptów, m.in. DOMU i RODZINY, WIARY, RELIGII, PATRIOTYZMU, OJCZYZNY, na materiale danych słownikowych, tekstowych i ankietowych.

2. *Rozwijanie tożsamości etnicznej Białorusinów i Ukraińców – koncept OJCZYZNA w językowym obrazie świata Białorusinów i Ukraińców: aspekt diachroniczny*, prof. dr hab. Alena Rudenka

Termin realizacji: 2025

Celem zadania jest zbadanie tożsamości etnicznej Białorusinów i Ukraińców na różnych etapach rozwoju historycznego. W ramach zadania zostanie opracowany koncept OJCZYZNA w zabytkach piśmiennictwa białoruskiego i ukraińskiego pochodzących z różnych okresów. Analiza ta łączy się bezpośrednio z zagadnieniami rozwoju tożsamości etnicznej Białorusinów, Ukraińców i Polaków. Wskazana problematyka zostanie rozszerzona na zagadnienia postrzegania konceptu OJCZYZNA przez współczesnych użytkowników języka białoruskiego i ukraińskiego. Jako materiał badawczy wykorzystane zostaną m. in. zapisy czatów i wpisy w mediach społecznościowych. Temat jest wyjątkowo aktualny, obecnie obserwujemy bowiem zasadniczą zmianę w postrzeganiu przez Białorusinów i Ukraińców pojęcia OJCZYZNA. Tożsamość białoruska i ukraińska podlegają przekształceniom, są wzmacniane, jeśli nie ponownie kształtowane.

Efekt: dwa artykuły

Wykonawczynie tematu:

prof. dr hab. Alena Rudenka

dr hab. Dorota Pazio-Wlazłowska, prof. IS PAN

Współpraca: badacze i badaczki z Instytutu Językoznawstwa i Literaturoznawstwa UMCS oraz badacze z ośrodków krajowych i zagranicznych

2. SŁOWNIK STEREOTYPÓW I SYMBOLI LUDOWYCH

W ramach tematu prowadzone są prace nad stworzeniem wielotomowego *Słownika stereotypów i symboli ludowych*. Koncepcja „Słownika” jest nowatorska, uwzględniająca kognitywny nurt badań nad językiem i kulturą. Całość pomyślana jest jako zbiór artykułów hasłowych, opracowanych według koncepcji definicji kognitywnej, uwzględniającej stereotypową wiedzę o świecie, zawartą w ludowych tekstach mówionych, utrwalonych w społecznej świadomości. Opracowanie dokumentacji uwzględnia również zróżnicowanie gatunkowe tekstów, w których stereotypy realizowane są w odmienny sposób. Każdy z tomów obejmuje inny aspekt wiedzy o świecie, co w rezultacie przyniesie całościowy językowy obraz świata, uwzględniający bogaty kontekst kulturowy, w którym jest on realizowany.

Efekt: kolejne tomy *Słownika stereotypów i symboli ludowych*

Termin realizacji: na każdy z tomów przewidziana jest praca w ciągu około trzech lat. Ostateczny termin przypada na lata 30. XXI wieku.

Wykonawczyni tematu:

dr Agata Bielak

Współpraca: Zespół Etnolingwistyczny PAN-UMCS: prof. dr hab. Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska, dr hab. Joanna Szadura, dr Anna Kaczan, dr Katarzyna Prorok, realizowany w ramach odrębnej umowy z UMCS

V. SLAWISTYCZNE JĘZYKOZNAWSTWO SYNCHRONICZNE: BADANIA KONFRONTATYWNE, SEMANTYKA, KOGNITYWIZM, LINGWISTYKA KORPUSOWA

W ramach pola badawczego prowadzone są językoznawcze badania konfrontatywne i kognitywne. Przygotowywane są słowniki wielojęzyczne oraz opracowania korpusowe języków słowiańskich. Prace odbywają się w ramach międzynarodowych projektów interdyscyplinarnych, w których współpracują lingwiści i informatycy. Rozwijana jest slawistyczna lingwistyka korpusowa, badania konfrontatywne słowiańsko-słowiańskie i słowiańsko-niesłowiańskie.

1. SLAWISTYCZNE JĘZYKOZNAWSTWO SYNCHRONICZNE

W ramach tematu prowadzone są badania odnoszące się do całego obszaru Słowiańszczyzny, z uwzględnieniem badań fonetycznych i onomastycznych, semantyki i pragmatyki językowej, badań współczesnej leksyki i słowotwórstwa oraz frazeologii. Badania prowadzone są przy zastosowaniu metodologii językoznawczej, z nastawieniem na użycie nowych metod i technologii, zwłaszcza w odniesieniu do językoznawstwa korpusowego i konfrontatywnego. Uzyskane materiały są analizowane na szerokim tle kulturowym, społecznym i historycznym. Prowadzona jest też analiza możliwości wykorzystania badań lingwistycznych w językoznawstwie komputerowym i w nowych technologiach. Celem tematu jest pogłębienie wiedzy obejmującej slawistyczne językoznawstwo synchroniczne.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. ***Polsko-litewskie glosariusze***, dr hab. Roman Roszko, prof. IS PAN. Współpraca: Rolandas Kregždys, dr hab. Danuta Roszko i inni
Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest opracowanie algorytmów automatyzacji budowy glosariuszy /baz terminów/ polsko-litewskich oraz sama budowa przykładowego glosariusza.

Nowatorstwo: Programy CAT (komputerowe wspomaganie tłumaczenia) a priori usprawniają proces przekładu. Natomiast narzędzia MT (maszynowego tłumaczenia) służą do automatycznego przekładu bez udziału człowieka. Ani CAT ani MT nie może dać zadawalających efektów, gdy nie dostarczymy im jakościowych dziedzinowych baz terminologicznych. Z założenia programy CAT bazują na TM (pamięciach tłumaczeniowych). Pamięci TM są dostępne w sieci w wolnym dostępie (np. Clarin-PL, strony poszczególnych resortów) i w wersjach komercyjnych, dostarczanych nie tylko przez twórców oprogramowania CAT. Twórcy oprogramowania CAT i baz TM wychodzą z założenia, że każde nowe tłumaczenie może bazować na już istniejących segmentach. Jednak nie zawsze rozwiązuje to współczesnej terminologii specjalistycznej. Czym innym jest *półka* lub *talerz* w opisie kolumny rektyfikacyjnej, czym innym – w opisie wystroju wnętrza pokoju gościnnego. Dlatego po pierwsze przed przystąpieniem do

jakiegokolwiek tłumaczenia (człowiek/maszyna) tekst tłumaczony winien zostać zaszeregowany do konkretnej dziedziny, lub gdy tekst jest wielodziedzinowy – właściwie dziedzinowo zaszeregowane segmenty. Dopiero po tym etapie należy dokonać doboru stosownych baz TM i glosariuszy. O ile bazy TM są dostępne (choć w ograniczonym zakresie), o tyle glosariusze (lub dokładniej wielojęzyczne bazy terminologiczne) – już nie. I tym właśnie zamierzamy się zająć w tym temacie. Na pierwszym etapie automatyzacją procesu budowy takich glosariuszy; na drugim etapie – budową przykładowego glosariusza.

2. *Z zagadnień rozgraniczenia semantyki i pragmatyki (na wybranym materiale językowym ze słowników polskich i rosyjskich)*, dr hab. Maksim Duškin, prof. IS PAN

Termin realizacji: 2025

Przeprowadzana w ramach tematu analiza opierać się będzie na pewnych założeniach teoretycznych przedstawionych w pracach Andrzeja Bogusławskiego i Magdaleny Danielewiczowej. W pracach tych postulowana jest konieczność «minimalizacji przyjmowanej „wieloznaczności” wyrażień». Wbrew rozpowszechnionej opinii, wieloznaczność nie jest w języku naturalnym zjawiskiem częstym. Zdaniem Danielewiczowej, gdyby było ono tak rozgałęzione i powszechne, jak się zazwyczaj sądzi, komunikacja językowa byłaby niemożliwa (M. Danielewiczowa, *Wieloznaczność – skaza na języku czy na jego opisie?* [w:] *Różne formy, różne treści*, Warszawa 2011). Tymczasem zarówno w polskiej, jak też w rosyjskiej leksykografii panuje tendencja do nieuzasadnionego powielania znaczeń opisywanych jednostek. Powielanie takie może być spowodowane m.in. traktowaniem właściwości pragmatycznych jednostek leksykalnych jako ich właściwości semantycznych (Bogusławski; Danielewiczowa). Użycia (pewne działania, operacje mówiących na jednostkach leksykalnych) są niepotrzebnie i niepoprawnie podnoszone do rangi nowych jednostek bądź nowych znaczeń.

Bogusławski stwierdza, że w sensie czysto teoretycznym dziedziny pragmatyki i semantyki są rozłączne i granice między nimi powinien być ostro zarysowane. Semantyka to „dziedzina narzędzi”, pragmatyka zaś – dziedzina operacji, „działania na nich”. Potrzebne są kryteria i testy, pozwalające efektywnie przypisywać obiekty i zjawiska

językowe do jednego z tych dwóch odrębnych poziomów. (Ważna propozycja przedstawiona jest w pracy A. Bogusławskiego pt. *Semantyka, Pragmatyka*, 2008).

Głównym celem zadania badawczego jest analiza kryteriów rozróżniania semantycznych i pragmatycznych właściwości jednostek leksykalnych pod kątem ich stosowania w praktyce leksykograficznej.

Nowatorstwo pracy polega m.in. na przyjęciu takich założeń teoretycznych, które pozwalają precyzyjniej spojrzeć na znaczenie leksemów i ustalić to, co rzeczywiście jest wieloznacznością i należy do sfery semantyki, oraz te związane z leksemami zjawiska językowe, które rozpatrywać należy jako należące do sfery operacji na jednostkach (do pragmatyki).

3. ***Procesy innowacyjne w językach słowiańskich w kontekście etnokulturowym i etnojęzykowym. Specyfika leksyki i słowotwórstwa języków słowiańskich na początku XXI wieku***, dr Jakub Banasiak, dr Paweł Kowalski. Współpraca: dr Marcin Fastyn, dr Roman Tymoshuk

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest zbadanie i opisanie współczesnych innowacji w językach słowiańskich w perspektywie porównawczej, pokazując szerokie tło społeczne i kulturowe Słowiańszczyzny. Planujemy ukazać, jak kontakty językowe krajów europejskich, spowodowane m.in. czynnikami geopolitycznymi oraz silna anglo-amerykanizacja różnych płaszczyzn języka, wpływają na zasób i formę słownictwa, frazeologii oraz leksyki specjalistycznej. Wszystkie te element rozpatrywane będą w kontekście poszczególnych dyskursów (prasowego, społecznego, naukowego, politycznego, sportowego i in.). Uwaga poświęcona zostanie także analizie specyficznych zjawisk systemowych i tekstowych występujących w ostatnim ćwierćwieczu w językach słowiańskich. Ukazane zostaną dynamiczne procesy i tendencje w słowotwórstwie i leksyce, będące znakiem zmian uzusu i normy. Przedstawione zostaną przyczyny wewnętrznojęzykowe oraz uwarunkowania zewnętrzne tych procesów i tendencji, m.in. społeczne, kulturowe, związane z rozwojem nowoczesnych technologii.

4. ***Model predykatowo-argumentowy w badaniach konfrontatywnych języków słowiańskich***, dr Jakub Banasiak, dr Paweł Kowalski

Termin realizacji: 2025

Celem zadania jest poszukiwanie dróg rozwoju modelu predykatowo-argumentowego w odniesieniu do konfrontacji językowej, przede wszystkim przez uwzględnienie również perspektywy pragmatyki językowej, która nie była dotychczas w tego typu badaniach dostatecznie opisana, oraz poszukiwanie granic jego stosowalności w odniesieniu do różnych poziomów języka. Podstawowy dla polskiego językoznawstwa model opisu struktur predykatowo-argumentowych przedstawiony w latach 80. XX wieku przez Stanisława Karolaka sprawdza się dobrze w analizie materiału jednojęzycznego, jednak, jak słusznie zauważa Małgorzata Korytkowska, specyfika badań konfrontatywnych skłania do jego modyfikacji (rozwinienia). Wynika to z faktu, że frazy o tej samej lokacji syntaktycznej (pozycji w strukturze formalnej zdania) mogą realizować różne pozycje semantyczne. Na poziomie jednego języka zjawisko to ogranicza się do tzw. konwersów, które są stosunkowo rzadkie. Przy konfrontacji językowej problem ma jednak szerszy charakter i jest niezwykle ważki, ponieważ warunkiem koniecznym prowadzenia konfrontacji jest badanie fraz ekwiwalentów niezależnie od możliwości wystąpienia odmiennej diatezy, por.:

ang. Mary (faza podmiotowa) likes Charles.

bułg. Мария (faza podmiotowa) харесва Карол (przykład za Koseska-Toszewa i in., 2007).

pol. Marysi podoba się Karol (faza podmiotowa) (przykład za Koseska-Toszewa i in., 2007).

Problem ten, jeśli nie jest rozpoznany, może prowadzić np. do błędnego przekładu. Skłania to M. Korytkowską do wprowadzenia wyróżnianych semantycznie (a nie linearnie) typów pozycji predykatowo-argumentowych, takich jak np. Experiencer i Objective. Przypisując omawiane etykiety do poziomu fraz argumentowych, różnica między przykładem angielskim i bułgarskim a polskim staje się łatwa do uchwycenia. W języku bułgarskim i angielskim pozycja Experiencer jest realizowana podmiotowo, natomiast w polszczyźnie dopełnieniowo.

Model ten został również z powodzeniem zastosowany w badaniu języka białoruskiego (Mazurkiewicz-Sułkowska, 2008). Wskazane problemy nie ograniczają się jednak tylko do pozycji przedmiotowych, por.:

ang. This resulted from that. vs This caused that.

bułg. Това произлезе от онова. vs Това доведе до онова.

pol. To wynikło z owego. vs To spowodowało owo.

Uwzględniając ich specyfikę można zaproponować schemat syntaktyczny, w którym kolejność pozycji argumentowych nie reflektuje pozycji fraz argumentowych w szyku neutralnego zdania (jak w modelu Karolaka), lecz odzwierciedla relację czasową, która je

wiąże, por. schemat zaproponowany przez Banasiaka dla zdań wyrażających relację przyczynowo-skutkową:

PC (p causa, p effectus)

-----→

Legenda:

PC – predykat o znaczeniu czystej kauzacji

p causa – przyczynowa pozycja predykatowo-argumentowa

p effectus – skutkowa pozycja predykatowo-argumentowa

-----→ tzw. oś czasu.

Wydaje się, że problematyka opisu struktur wyższego rzędu nie doczekała się pełnego i satysfakcjonującego opisu np. w *Gramatyce Konfrontatywnej Bułgarsko-Polskiej* (choć, o ile wiadomo, taki tom był rozważany). Mimo że w omawianej serii znalazło się miejsce na predykatowo-argumentowy opis poziomu słowotwórczego języka (postulat izomorfizmu poziomu składniowego i słowotwórczego), to jednak zwraca uwagę, że opis ten nie jest kompatybilny z tomem poświęconym typom pozycji predykatowo-argumentowych M. Korytkowskiej. Z kolei tom gramatyki poświęcony semantycznej kategorii aspektu, mimo postulatu prowadzenia badań w oparciu o semantyczny język pośrednik, ogranicza zbiór analizowanych jednostek jedynie do czasowników. Jednocześnie np. tzw. kauzatywność doczekała się w *Gramatyce Konfrontatywnej Bułgarsko-Polskiej* opisu w dwóch różnych tomach (5 i 8), co pozwala pytać o istotę zjawiska (aspekt vs struktura predykatowo-argumentowa). Ważnym zadaniem wydaje się zatem poszerzenie granic stosowalności modelu predykatowo-argumentowego, zwłaszcza z uwzględnieniem konstrukcji nieizosemicznych, mniej eksplicytnych. A zatem takich w których np. predykat nie realizuje się w formie czasownika a argument propozycjonalny podlega kompresji itp.

Model predykatowo-argumentowy można zatem rozwinąć np. jeśli szerzej uwzględnić zarówno wyższe jak i niższe od zdaniowego poziomy języka (wyrazowy i subwyrazowy oraz tekstowy) Rozwój lingwistyki korpusowej uwidoczniał również fakt, że baza materiałowa w oparciu o którą powstawały tomy Gramatyki Konfrontatywnej Bułgarsko-Polskiej i inne prace zaliczane do nurtu składni semantycznej mogłaby w większym stopniu opierać się na wytworach faktycznej działalności mownej w opozycji do przykładów konstruowanych przez badaczy. Prace, w których przykłady stanowią jedynie tło dla teorii językoznawczej są w pewnym stopniu ograniczone przez wiedzę i wyobrażnię badacza i mogą przedstawiać niepełny obraz sytuacji. Tak np. w składni S. Karolaka zabrakło

opisu bardzo ciekawych zeremiejskowych wykładników propozycji jednokrotnych typu pl. antropogeneza bułg. antropogeneza 'powstanie człowieka' gdzie argument realizuje się przez człon antro-po.

Planowanym rezultatem będzie przygotowanie artykułów i referatów konferencyjnych wykorzystujących wskazany model, ze szczególnym uwzględnieniem wymienionych powyżej i podobnych luk w pracach konfrontatywnych poświęconych słowiańszczyźnie.

5. *Nazwy klubów piłkarskich w krajach słowiańskich*, dr Marcin Fastyn

Termin realizacji: 2025

W ramach badań analizowane są nazwy klubów piłkarskich z 12 krajów słowiańskich (Polska, Czechy, Słowacja, Rosja, Białoruś, Ukraina, Słowenia, Chorwacja, Bośnia i Hercegowina, Serbia, Macedonia, Bułgaria) z sezonu 2019/20. Celem analizy jest wyodrębnienie poszczególnych typów nazewniczych oraz wskazanie podobieństw i różnic w ich występowaniu w poszczególnych krajach. Materiał badawczy obejmuje wszystkie szczeble oficjalnych rozgrywek we wszystkich wymienionych krajach. Efektem realizacji tematu będzie seria artykułów oraz monografia.

6. *Język Stanisława Lema – słownik(i) neologizmów autorskich*, dr Marcin Fastyn

Termin realizacji: 2025

Celem projektu jest opracowanie leksykograficzne Lemowych neologizmów ze wszystkich jego utworów w języku polskim oraz ich przekładowych ekwiwalentów w języku bułgarskim – ze wszystkich przełożonych utworów. Pożądanym efektem docelowym będzie modułowy Słownik Lemowych neologizmów on-line: w pierwszym etapie planowane jest zamieszczenie neologizmów polskich, w kolejnym – rozszerzenie ich opisu leksykograficznego o ekwiwalenty bułgarskie, również z możliwie pełnym opisem leksykograficznym. Planowana konstrukcja słownika powinna umożliwiać dalszą rozbudowę o ekwiwalenty w kolejnych językach, co może nastąpić w dalszej przyszłości (lub bliższej, jeśli uda się pozyskać grant na współpracę międzynarodową). W zależności od możliwości grantowych i finansowych rozważane jest również wydanie przynajmniej słownika polsko-bułgarskiego w postaci papierowej.

Wykonawcy tematu:

dr hab. Maksim Duškin, prof. IS PAN

dr hab. Roman Roszko, prof. IS PAN

dr Jakub Banasiak

dr Paweł Kowalski

dr Marcin Fastyn

Współpraca: dr Roman Tymoshuk, Rolandas Kregždys, dr hab. Danuta Roszko i inni

VI. BADANIA SLAWISTYCZNE NA ŚWIECIE. SLAWISTYCZNA INFORMACJA NAUKOWA

Projekty realizowane w tym polu mają na celu podjęcie naukowej refleksji nad zadaniami i rozwojem slawistyki, zarówno w perspektywie historycznej, jak i współczesnej. Celem jest także koordynacja prac w zakresie międzynarodowej bibliografii językoznawstwa slawistycznego, badania w zakresie nowoczesnych metod informacji dokumentacyjnej slawistyki językoznawczej, a także tworzenie bazy spuścizn pracowników naukowych IS PAN. Powstaje slawistyczna bibliografia on-line iSybislaw oraz repozytorium slawistyczne iReteslaw. Prace te przyczyniają się do upowszechniania osiągnięć slawistyki w świecie.

1. SLAWIŚCI POLSCY I ZAGRANICZNI: BADANIA ARCHIWALNE I OPRACOWANIA DOROBKU

W ramach tematu tworzone są zbiory archiwalne związane z badaczami i badaczkami z kręgu Instytutu Slawistyki Polskiej Akademii Nauk. Materiały te poddawane są analizie i służą do badań nad językami i literaturą narodów słowiańskich. Prowadzona jest też meta-refleksja nad słowianoznawstwem i slawistyką w perspektywie diachronicznej i synchronicznej. Powstają zbiory, opracowania i biografie uczonych slawistów. Celem badań jest udokumentowanie i analiza dorobku polskiej slawistyki oraz slawistyki światowej.

Efekt: cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. *Materiały archiwalne uczonych z kręgu Instytutu Slawistyki PAN jako źródło do badań języków i literatur narodów słowiańskich*, prof. dr hab. Dorota K. Rembiszewska, dr Małgorzata Ostrówka

Termin realizacji: 2026

Celem zadania badawczego jest ukształtowanie zespołów archiwalnych z materiałami wytworzonymi przez uczonych z kręgu Instytutu Sławistyki PAN (zatrudnionych w IS PAN bądź z nim współpracujących) oraz sporządzenie inwentarzy spuścizn i prezentacja problematyki sławistycznej zawartej w dokumentach. Celem realizacji tematu jest także stworzenie zespołów archiwalnych, aby stały się one źródłem do badań nad językami i literaturami narodów słowiańskich. Wśród materiałów opracowywanych znajdują się m.in. kartoteki gwarowe, które posłużą do dalszych opracowań w zakresie dialektologii i geografii lingwistycznej. Inna dokumentacja archiwalna, jak np. materiały dotyczące działalności zawodowej, społecznej, politycznej naukowców dostarczy danych, mogą być uzupełnieniem do opracowań biograficznych.

Nowatorstwo polega na stworzeniu zespołów archiwalnych, które zawierają unikatowy materiał, zgromadzony w Zbiorach Specjalnych IS PAN.

2. ***Seria artykułów na temat badań polsko-ukraińskich w IS PAN na blog naukowy „Entanglements. Polish and Ukrainian Studies”, dr Elżbieta Kwiecińska we współpracy z dr Tetianą Lopashchuk i Bożeną Kozakiewicz (Viadrina Center for Polish and Ukrainian Studies, Frankfurt nad Odrą/Słubice)***

Termin realizacji: 2025

Celem zadania badawczego jest opublikowanie czterech artykułów na temat studiów polsko-ukraińskich na blogu naukowym „Entanglements. Polish and Ukrainian Studies” <https://entanglements.hypotheses.org> prowadzonym przez Viadrina Center for Polish and Ukrainian Studies, Frankfurt nad Odrą/Słubice. Przedstawiona zostanie tematyka podejmowanych prac badawczych w Instytucie Sławistyki PAN w kontekście sławistyki jako dyscypliny na świecie oraz wojny Rosji przeciwko Ukrainie. Poszczególne artykuły będą napisane w jednym z czterech języków akademickich Viadriny: ukraińskim, angielskim, polskim i niemieckim.

3. ***Znaczenie poznańskiego ośrodka sławistycznego dla rozwoju polskiej sławistyki w okresie międzywojennym i w latach II wojny światowej (1919–1945), dr Wojciech Mądry***

Termin realizacji: 2027

Celem zadania badawczego jest przygotowanie monografii będącej podstawą do habilitacji, przedstawiającej tworzenie się poznańskiego ośrodka slawistycznego w zaborze pruskim do odzyskania przez Polskę niepodległości w 1918 roku oraz jego późniejszy bujny rozwój aż do 1939 roku w oparciu o środowisko naukowe związane z nowo powstałym w 1919 roku Uniwersytetem Poznańskim. Zostanie w nim przedstawione formowanie się kierunków badań naukowych z zakresu slawistyki, a także specyfika badań slawistycznych prowadzonych na Uniwersytecie Poznańskim w odniesieniu do pozostałych ośrodków naukowych w Polsce zajmujących się badaniami slawistycznymi ze szczególnym uwzględnieniem jej opozycyjnego nastawienia wobec nauki niemieckiej, określanego mianem tzw. „myśli zachodniej”. Zostanie także przedstawiony wkład w interdyscyplinarne poznanie Słowiańszczyzny działających w tym czasie towarzystw naukowych powiązanych z Uniwersytetem Poznańskim, a w szczególności powstałego w 1921 roku Instytutu Zachodnio-Słowiańskiego czy założonego w 1922 roku Towarzystwa Miłośników Historii Ziem Zachodnich. Uwagę poświęci się również kontynuacji badań slawistycznych w warunkach okupacji hitlerowskiej w ramach tajnego Uniwersytetu Ziem Zachodnich. Praca ta będzie także próbą uzyskania odpowiedzi na pytanie, dlaczego slawistyka stała się jednym z wiodących kierunków badań uniwersyteckich, stanowiąc zarazem podstawę poznańskiej humanistyki, oraz czy i w jakim stopniu aktualna sytuacja polityczna może wpłynąć na kształt prowadzonych na danym obszarze badań naukowych oraz ich wyniki.

Wykonawczynie i wykonawca tematu:

prof. dr hab. Dorota K. Rembiszewska

dr Elżbieta Kwiecińska

dr Wojciech Mądry

Współpraca: dr Małgorzata Ostrówka, dr Tetiana Lopashchuk i Bożena Kozakiewicz (Viadrina Center for Polish and Ukrainian Studies, Frankfurt nad Odrą/Słubice)

2. SLAWISTYCZNA INFORMACJA NAUKOWA: BADANIA BIBLIOMETRYCZNE I BIBLIOGRAFICZNE

Temat odnosi się do tworzonych przy Instytucie Slawistyki Polskiej Akademii Nauk systemów informacyjno-wyszukiwawczych oraz repozytoriów tekstów slawistycznych. Prowadzone są prace nad stworzeniem nowoczesnej informacji bibliograficznej, a także

teoretyczna i metodologiczna refleksja nad nią. Informacja taka ma zaspokajać potrzeby informacyjne użytkowników: językoznawców, a także innych osób interesujących się zagadnieniami języków słowiańskich i studiami kontrastywnymi słowiańsko-niesłowiańskimi, oraz efektywne udostępnianie wiedzy odnoszącej się do dziedziny językoznawstwa slawistycznego.

Efekt: rozbudowywanie, funkcjonowanie i zabezpieczanie sytemu informacyjno-wyszukiwawczego *iSybislaw* oraz internetowego repozytorium *iReteslaw*. Cykl publikacji

Zadania badawcze:

1. ***Wielojęzyczne słowniki słów kluczowych językoznawstwa slawistycznego***, dr Paweł Kowalski, dr Jakub Banasiak.

Termin realizacji: 2025

Celem projektu jest zaspokajanie potrzeb informacyjnych użytkowników: językoznawców, a także innych osób interesujących się zagadnieniami języków słowiańskich i studiami kontrastywnymi słowiańsko-niesłowiańskimi, oraz efektywne udostępnianie wiedzy odnoszącej się do dziedziny językoznawstwa slawistycznego.

Nowatorstwo projektu polega na zastosowaniu oryginalnej metodologii umożliwiającej optymalizowanie systemu informacyjno-wyszukiwawczego i stosowanie efektywnej strategii wyszukiwawczej.

Planowane na rok 2025 prace teoretyczno-metodologiczne mają na celu zwiększenie efektywności systemu informacji bibliograficznej językoznawstwa slawistycznego *iSybislaw*. Opracowane zostaną szczegółowe informacje, zwłaszcza o treści dokumentów, głównie drukowanych, a także elektronicznych (książkach, artykułach, recenzjach i innych) z zakresu slawistyki językoznawczej wydanych w Polsce w latach 2018–2023 (z uzupełnieniami za lata wcześniejsze) oraz o pracach polskich autorów opublikowanych za granicą w tym okresie. W 2025 roku rozbudowane zostaną wielojęzyczne zbiory słów kluczowych w systemie, które tworzą swoiste cyfrowe tezaursy odwzorowujące pola badawcze współczesnego językoznawstwa slawistycznego. Przy rozbudowie zasobu słów kluczowych zastosowana zostanie metoda wykorzystująca mikrodefinicje.

Efektem końcowym wieloletniego zadania będzie rozbudowany w latach 2018–2023 zbiór informacyjny systemu stanowiący swego rodzaju nowoczesną monografię

wieloautorską o strukturze hipertekstu, włączoną do bazy iSybisław. Realizacja tego zadania odbywa się w cyklu rocznym, etapowo.

2. *iSybisław – system informacyjno-wyszukiwawczy światowego językoznawstwa sławistycznego*, dr Paweł Kowalski, dr Jakub Banasiak.

Współpraca: dr Marcin Fastyn, dr Roman Tymoshuk

Termin realizacji: temat ciągły

Celem projektu jest upowszechnianie wiedzy w zakresie językoznawstwa sławistycznego, a także podnoszenie jakości i innowacyjności pracy naukowej specjalistów z tej dziedziny: pracowników naukowych, doktorantów i studentów specjalizujących się w dziedzinie językoznawstwa. System informacyjno-wyszukiwawczy iSybisław jest prezentowany przez ogólnodostępną bibliograficzną bazę danych światowego językoznawstwa sławistycznego (www.isybislaw.ispan.waw.pl) zawierającą relewantne dla tej dziedziny informacje i wiedzę. Zbiór informacyjny systemu jest stale rozbudowywany i aktualizowany, jednocześnie rozwijana jest funkcjonalność systemu ukierunkowana na efektywne wyszukiwanie i wykorzystanie przez użytkowników pozyskanej informacji i wiedzy.

3. *iRetesław – Internetowe repozytorium tekstów sławistycznych*, dr Paweł Kowalski, dr Jakub Banasiak, dr Marcin Fastyn. Współpraca: dr Roman Tymoshuk, dr Dorota Leśniewska, mgr Piotr Otręba

Termin realizacji: temat ciągły

Celem projektu iRetesław jest upowszechnianie wiedzy z zakresu językoznawstwa sławistycznego i dziedzin pokrewnych wśród niespecjalistów i osób spoza środowiska naukowego i akademickiego. Repozytorium pomyślane zostało jako nowatorskie, komparatystyczne i interdyscyplinarne źródło tekstów opatrzonych rozbudowanymi opisami bibliograficznymi. iRetesław jest repozytorium tematycznym, co różni go od repozytoriów instytucjonalnych. Dzięki temu zawartość i zasięg bazy są szersze, niż ma to miejsce w tradycyjnych repozytoriach, ograniczonych do publikacji danej instytucji naukowej. Teksty w repozytorium są dostępne na licencji CC BY-NC-SA 3.0. Repozytorium będzie rozbudowywane o kolejne prace sławistyczne. Będą tam publikowane m.in. książki wydawane przez Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.

Wykonawcy tematu:

dr Jakub Banasiak

dr Marcin Fastyn

dr Paweł Kowalski

Współpraca: dr Roman Tymoshuk, dr Dorota Leśniewska, mgr Piotr Otręba